Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 244 (9621) / Четверг, октябрь 17, 1974 чыл | 1925 чылда үнелезилеттингей | Өртээ 2 көп.

Л. И. Брежневтиң И. Фахми-биле беседазы

СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежнев СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко-биле кады Египет Араб Республиканың даштыкы херектер министри, Совет Эвилелинде чоруп турар Исмаил Фахмиге 1974 чылдың октябрь 15-те Кремльге хүлээп алган.

И. Фахми Египет Араб Республиканың Президентизи Анвар Садаттың чагаазын Л. И. Брежневке дамчыдып берген. Ук чагаада найыралдыг совет-египет харылзааларын улам калбартырынче египет улустуң чүткүлүүн дыннаткан.

Аңаа болган беседага 1971 чылдың май 27-де чарган совет-египет херээни барымдаалап тургаш, Совет Эвилели биле Египеттиң аразында найыралдыг харылзааларын, бүгү талалыг кады ажылдажылганы оларның моон соңгаар-даа быжыглап, калбартыр шинтирлин бадыткаттынган.

Империализмге удур, израиль эжелекчи дайынның уржуктарын узуткаары болгаш Чоокку Чөөн чүкке быжыг, чөптүг тайбыңны тургузары дээш араб улустарның демиселин бүгү хемчеглер-биле деткиринче Совет Эвилелиниң чейгылыш чок угланыышкынныын Л. И. Брежнев база катап демдеглээн. Египеттиң национал экономиказын болгаш камгаланыр арга-лыын быжыглаарына, Израильдиң империалистиг эжелекчи дайынынга удур, эжелеткен араб черлерин хостаары дээш деминелинге Совет Эвилелиниң бүгү талалыг дузалажы, деткимче берип турарынга хүндүткелдиин президент А. Садаттың өмүнээзинден И. Фахми илергейлээн.

Талаларның бүзүреп турарын өзугаар алырга, Совет Эвилели биле Египеттиң удуртукчуларының дээди дейнелге катап ужуражыры совет-египет харылзааларын хөгжүдериниң болгаш ханыладырының херээнге эн чугула базым болур. Ындыг ужуражымшкына чедип алыр дугуржулларының үндезини болур айтырыгларны беседа үезинде тодаргайлап чугаалашкан. СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежнев биле Египет Араб Республиканың Президентизи А. Садаттың аразынга 1975 чылдың январьда Каирге ужуражымшкын эрттирер дугайында дугуржулга чедип алдыган.

Беседага киришкеннер: совет таладан — ССРЭ-ниң ЕАР-да элчизи В. П. Поляков болгаш СЭКП ТК-ның Чингине секретарының референтизи Е. М. Самотейкин; египет таладан — ЕАР-ның ССРЭ-де элчизи Х. Исмаил болгаш ЕАР-ның даштыкы херектер министриниң оралакчызы М. Риад.

ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНДЕ ЧУГУЛА БОЛУУШКУН

Профэвилелдериниң амыдыралынга чугула болуушкун — отчёттар-соңгулдалар сентябрьда эгелээн болгаш декабрь айда доостур. Аңаа профбөлүктериниң, цехкомнарының, профэвилел комитеттериниң эрткен отчёттуг үеде кылган ажылдарын түүнеп чугаалажыр болгаш бүдүрүлгени сайзырадырынга, социалистиг чарыштыг калбартын, ажылчын болгаш албан-хаакчыларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузарынга профэвилелдериниң ролюн улам бедидип, оларның мурнунга чаа соруулганы салыр.

Бөгүн бистиң республиканың профэвилелдери партия, совет, комсомол болгаш ажыл-агый органнары-биле кады ажылчылериниң күш-ажылчы идепкейин уткуштур планны болгаш хүлээлгелерки күүседиринче угландырып, отчёттар болгаш соңгулдаларга эвээш эвес чеднишкиннерлиг келген. «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттарының, Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезиниң, «Кызыл тудуг» эргелелиниң, «Көк-Тей» совхозтуң, Эрзинниң амыдырал хандырылга комбинадының профэвилел комитеттери ажылчын, албан-хаакчыларның күш-ажылчы идепкейин бедидип, ажылдың депшилгелиг аргаларын болгаш хевирлерин, бүдүрүлгеге шинээдип, боттарының ажыл-чорудулгазын соолгу чылдарда дыка экижиткен.

Чижээ, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчыларының хөй нуруузу социалистиг чарыштта идепкейлиг киржин турар болгаш хууда хүлээлгелерлиг. Ылаңгыя мергежил аайы-биле чарыш мында дыка калбаргап. Ажыл-ишчилериниң амыдырал хандырылгазын, оларның культурлуг негелдерин хандырарыне болгаш чурттакчылыг черлериниң, суурларының, ажылчын төптерни чаагайжыдарынга республиканың көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел органнарында үлегерлиг чижектер бар. «Бурунгаар», «Өөк», «Кызыл тараачын», «Торгалыг» совхозтарның ажылчын комитеттери көдээ чоннуң амыдырал-чуртталгазының культуразын бедидер дээш социалистиг чарышты организастап, бо айтырыгны ажылчын комитеттериниң, местркомнарның хуралдарынга чугаалажып келген.

Социалистиг чарыш ажылчын, албан-хаакчыларның күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи идепкейин доктаамал бедидериве оларның идей-политиктиг деңнелин, профессионал болгаш экономиктиг билиг-мергежилин, ниити культуразын бедидеринге улуг идигин берип турар. Бо талазы-биле профэвилелдер база тодаргай ажылдарны чорудуп турар. Чарыштың дээди хевири—күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээди улуг шимчээшкин бүдүрүлге коллективтеринде, колхоз, совхозтар, албан-ажыл черлеринде калбаргап. Бистиң республикада коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы дээ бедик атты 11723 кижи чедип алган. 25 муң ажыг кижи ол хүндүлүг атты чедип алыр дээш демисежип турар.

Профэвилел организацияларының ажыл-чорудулгазынга күрүнеиниң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары, күш-ажыл дүрүмүнүң сагылдазының күүселдезе чугула черии эгелеп турар. Коллективтерде күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, ажыл-шагы үзер, арагалаар, амыдырал-чуртталгазынче сагыш салбас чоруктар-биле демисежип, ындыгларды негелдеп күштелдирип турар.

Профэвилел органнары отчёттуг хуралдарга бүгү тала-биле белеткенип, профэвилелдиң иштики демократиязын шыңгыы сагып, хуралга ажыл-агыйжы чугула айтырыгларны сайгарып, бот-шүүмүүлелдиг эрттирер болза, ук хурал күш-ажылчы коллективтиң амыдыралынга улуг салдарны чедирери чугаажок. Болуп эртип турар хуралдардан «Тыва кобальт» комбинаттың каттышкан профэвилел комитединиң цехкомнары, месткомнары, профбөлүктери отчёттуг хуралдарны график ёзугаар организастыг эрттирген. Ылаңгыя мурнакчы коллектив энергоцехте цехкомнуң хуралынга хөй-хөй ажыл-агыйжы саналдар үнген. Ол цехкомнуң даргазынга эш Ткачев ам дөрт удаа соңгуттурган. Чөөн-Хемчиктиң, Каа-Хемниң чамдык коллективтеринде профкомнар отчёттуг хуралдарга баш удур белеткенип, ону организастыг бедик деңнелдиг эрттирип турар. Чырыдыышкын ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң район комитеттериниң конференциялары шуптузу эрткен.

Ындыг болза-даа чамдык профкомнар отчёттуг хуралдарга чогуур деңнелге чедир белеткенмейн, профэвилел амыдыралының бо чугула кампаниязын организастыг бедик утка-шыпаррлыг эрттиреринге сагыш салбайн турар. Аңаа чижек кылдыр Кызылдың, Чадааныың амыдырал хандырылга комбинаттарынга болуп эрткен хуралдарны чугаалап болур. Чадааныың АХК-ның месткомунуң эргиде турган даргазы Г. Баев, отчёт өлеткелге бүдүрүлгеде профэвилел амыдыралын долузу-биле сайгарып шыдаваан. Ында 4 профбөлүктүң ажылының дугайында түүү-даа чугаалаваан. Ук хуралдарга чогуур санныг профэвилел кежигүнери олурушпаан, организас талазы-биле куду деңнелдиг болган. Ынчангаш кежигүн бүрүзү профэвилелдиң организастыг ажылынче, ооң дайынчы арга-шинээзин бедидеринге сагыш салып, бодунуң төлептиг үлүүн киирери чугула.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарга белеткелди, ону организастыг бедик деңнелдиг эрттиреринге бүдүрүлге, албан черлериниң удуртукчулары сагыш салыр болгаш идепкейлиг киржир ужурлуг. Хуралга чугаалашкан айтырыглар талазы-биле санал-оналдарны, шүүмүүлелдерни, хуралдың шиитпирин амыдыралга боттандырып, ону сайгарып көөрү удуртукчулардан улуг хамаарылгалыг.

Профэвилелдери бодунуң бүгү ажылын партия органнарының удуртулгазы-биле чорудуп турар. Ынчангаш профэвилелдиң ат-алдары оларның бүдүрүлгеге болгаш кижизидилге ажылынга киржилгези партия организацияларның удуртулгазындан, деткимчезинден улуу-биле хамааржыр. «Профэвилелдерге чүүле эрецгей кежигүн болбайн, ооң бүгү ажыл-чорудулгазынга идепкейлиг киржирии партия коммунист бүрүзүнден негеп турар»—деп, Л. И. Брежнев ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизинге чугаалаан. Ам болуп эртип турар отчёт-соңгулдалыг хуралдарны бедик организастыг, идейлиг деңнелге эрттирери чүүле профэвилел организацияларының эвес, партийжи органнарының база чугула сорулгазы болур.

Бистиң партиявыс профэвилелдерин чаа-чаа ажыл-херектерже улам сорук киирип, кыйгырып турар. Октябрьның 57 чылаюнга холбаштыр СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларында мындыг чалбыыштыг одуруглар бар:

— Совет профэвилелдери! Социалистиг чарышты организастаарын экижидип, дээштиг чоруун бедидиңер! Бүдүрүлгени эргелеп-башкарарынга ажылчы чоннарны калбаа-биле киириштириңер!

Коммунизмниң школазы — совет профэвилелдери делгерезин!

ОКТЯБРЬГА УТКУШТУР

ЭГЕЛЭЭШКИН

Совет Тываның алдарлыг 30 чыл юбилейин найысылал Кызылдың үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуг, транспорт, амыдырал хандырылга коллективтериниң ажылдакчылары политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг чедиишкиннерлиг демдеглеп эрттирген.

Тодарадыкчы 1974 чылдың болгаш тоску беш чылдың ниити планныг онааалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш чарыш Кызылдың бүдүрүлге коллективтеринде Улуг Октябрьның байырлалынга уткуштур улам калбарып эгелээн.

Найысылалдың мурнакчы бүдүрүлгелериниң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары бо хүннерде чыл эгезинде алган социалистиг хүлээлгелерин өде көрүп, Октябрь байырлалынга уткуштур чаа бедиткен хүлээлгелерни ап эгелээн.

Эрткен вторникте, ажыл шагының соолунде Кызылдың амыдырал хандырылга комбинадының ажылчыннары боттарының кызыл-булуңунга чыглып келген. Үшкү кварталдың түүнелдерин ёзугаар Кызылдың амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң социалистиг чарыжынга бирги черни алган бо коллективтиң партия организациязының секретары П. И. Голышев чаа хүлээлгелер алырынга турасказаткан митингини ажыткаш, бүдүрүлгениң амгы ажыл-чорудулгазынга, иштики курлавырларынга тодаргай доктааган.

— Бистиң коллектив чонга ачы-дуза чедиреринин хевирлерин ам-даа көвүдеп тургаш, хөй чүүлдерни кылып болур аргалыг.

Маңаа санал берген М. Гамидов болгаш оон-даа өскелер тодарадыкчы чылдың он айларының планын октябрь 20-де күүседип, ноябрь 7-ни күш-ажылчы белектиг ужуражыр деп саналдады. Мурнакчыларның саналын деткиилиңер—деп, комбинаттың директору Ю. А. Бегаев чугаалаарга, митингиниң киржикчилери адыш часкап хүлээп алды.

Найысылалдың коммуналь ажыл-агый комбинадының коллективи октябрьның планын он хонук бурунгаар күүседип, он айларның дургузунда 11 муң рубльдиң продукциязын пландан ажыр бүдүрерин хүлээнгеш, оларның үлегерин эдереринче өске коллективтерни кыйгырган.

* * *

Дүүн коммупалчыларны деткээн хурал Кызыл-садытта, Каа-Хемнин хөмүр-даш разрезинге болгаш оон-даа өске коллективтерге болган.

С. МААДЫ.

МУРНАКЧЫ КОЛЛЕКТИВТЕ

Кызылдың амыдырал хандырылга комбинады чонга ачы-дуза чедиреринин тос айлар планын 106,2 хууга күүсеткенин рапорттаанын билир болгай бис. Ам ооң ажылчыннары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 57 чыл оюн күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуур дээш найысылалдын бүдүрүлге коллективтериниң ортузунга социалистиг чарыштың эгелекчилери болганнар.

Комбинаттың цехтеринде мурнакчы ажылчыннар кайы хөй. Оларның бирээзи химиктиг ашталга цегинин хеп базыкчызы Анна Михайловна Желтикова. Ол маңаа ажылдаа-ла ам 6 чыл чедип, кызымак ажыл-ижи, кижизиг мөзү-шынары-биле эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап алган.

ЧУРУКТА: А. М. Желтякова ажыл үезинде.

М. ХЕНЧЕ-КАРАНЫҢ фотозу.

КҮСКҮ ЧЕР АҢДАРЫЛГАЗЫ

Республиканың ажыл-агыйлары келир чылдың дүжүдүнге бо күзүн 131.611 гектар черни аңдарып белеткеп алыр планныг. Октябрь 14-те медээ-биле алырга, республиканың ниитизи-биле 89.762 гектар чер аңдартынган. Ол — планның 68,2 хуузу болуп турар.

Тус-тус районнарда күскү аңгыс аңдарылгазының чорудулгазын бо чылдың октябрь 14-те медээ-биле көргүзерге мындыг.

Районнар	Планны күүсеткени хуу-биле
Эрзин	99,7
Таңды	87,3
Каа-Хем	67,8
Кызыл хоорай Соведи	65,0
Барыын-Хемчик	63,5
Улуг-Хем	61,6
Бай-Тайга	61,3
Бии-Хем	56,4
Чөөн-Хемчик	46,9
Тес-Хем	38,9
Өвүр	23,3
Тожу	—
Моңгун-Тайга	—

Бо медээ-биле алырга, республиканың ажыл-агыйлары күскү аңгыс аңдарылгазын эрткен чылдыындан ооңум темпилиг чорудуп турар. Эрткен чылдың бо үезинде аңдарган аңгыс бо чылдыындан 9.486 гектар, азы 7,0 хуу хөй турган.

Келир чылдың дүжүдүнүң үндезинин салыр бо чугула ажылды Эрзин, Таңды районнарның ажыл-агыйлары шалыпкын чорудуп турар болгаш удавас доозар чоокшулаан. Ол мышкаш аңгыс аңдарылгазын Каа-Хем районнуң колхозтары, совхозтары багай эвес чорудуп турары үстүнде медээ-ден тодаргай-дыр.

Тожу районнуң «Тоора-Хем» совхозу 500 гектар аңгысты аңдарып белеткээр тургаш, ол ажылче ам-даа кирбээнин элдептиг. Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем болгаш Өвүр районнарда күскү аңгыс аңдарылгазы ооңум темпилиг чоруп, планны күүседири үстүр чыгаа турар.

Тус-тус ажыл-агыйлардан «Кара-Хаак», «Көк-Тей» «Тес-Хем», «Саян» болгаш «Шамбалыг» совхозтарда аңгыс аңдарылгазы кончуг хөжудап турар.

Ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери, районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдери бо чугула ажылды дүрген доозарынче ам бүгү күштү мобилизастаары эргежок чугула.

Л. И. Брежнев АКШ-тың саң министри У. Саймонну хүлээп алган

Америк-совет садыг-экономика чөвүлелинин ийи дугаар хуралын эрттиреринге холбаштыр Совет Эвилелинде чоруп турар, АКШ-тың саң министри У. Саймонну СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежнев октябрьның 15-те Кремльге хүлээп алган.

Ажыл-ишчи байдалдыг эрткен беседага Совет Эвилеля биле Каттышкан Штаттарның аразында харылзааларның хөй-хөй айтырыгларын, олар-биле чергелештир садыг-экономика харылзааларын калбартырының айтырыгларын чугаалашкан.

Беседага америк таладан АКШ-тың саң министринин оралакчылары Д. Беннет биле Дж. Парски, АКШ-тың ССРЭ-де элчини У. Стессел, АКШ-тың садыг министерствозунуң департамент начальниги Л. Боуден; совет таладан— ССРЭ-ниң даштыкы садыг министри Н. С. Патоличев, даштыкы садыг министринин оралакчызы В. С. Алхимов, СЭКП ТК-ның Чингине секретарынын дузалакчызы А. М. Александров киришкен.

НАЙЫРАЛДЫГ БАЙДАЛГА

Октябрь 15-те Кремльге СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежнев Америк-совет садыг-экономиктиг чөвүлелдиң ийиги хуралын Москвага эрттиреринге холбаштыр дүштеки шайлалга тургускан.

Дүштеки шайлалгага совет таладан чорааннар — Чөвүлелдиң хүндүлүг директору, даштыкы садыг министри Н. С. Патоличев, даштыкы садыг министриниң бирги оралакчызы М. Р. Кузьмин, совет таладан Чөвүлелдиң баштаар черинин даргазы, даштыкы садыг министриниң оралакчызы В. С. Алхимов, СЭКП ТК-ның Чингине секретарының оралакчызы А. М. Александров, ССРЭ-ниң ДХМ-нин Коллегия кежигүү Г. М. Корниенко, Чөвүлелдиң совет таладан директорлары болгаш албаның өске-даа кижилери.

Америк таладан аңаа барганнар Чөвүлелдиң хүндүлүг директору, АКШ-тың саң министри У. Саймон, АКШ-тың ССРЭ-де элчини У. Стессел америк таладан Чөвүлелдиң баштаар черинин даргазы, «Пепсико инк» компаниянын президентизи Д. Кендалл, Чөвүлелдиң америк таладан директорлары болгаш албаның өске-даа кижилери.

Дүштеки шайлалгага СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежнев чүве чугаалаан.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Хүндүлүг дээргилер!

Эштер!

Америк-совет Садыг-экономиктиг Чөвүлелдиң ийиги хуралынын киржикчилери-биле хууда ужуражыр чалалганы сеткил ханышкын-биле хүлээп алган мен. Бо таварылга-биле холбаштыр бистин найысылалывыста келген хамыктың мурнунда Америк валчыларга чуректиң ханызындан байыр чедирерин чөпшээреп көрүүнер. Силерниң дыка хөй үнер-биле мурнунда— маңаа, Москвагаа-даа, база эрткен чылын АКШ-ка бодумнуң аян-чоруумнуңдаа үезинде ужуражыр аргалыг болган мен. Эрги эки таныштарны көөрү болгаш чаа-чаа кижилер-биле танышкары кажан-даа өөрүнчүг болгай.

Бистиң чурттарның чазактарының-даа, америк бүдүрүлге бөлүктериниң болгаш чогуур совет организацияларның атсураглыг төлээлекчилериниң Чөвүлелдиң ажылынга, оон-биле кады оон-амгы бо хуралынга-даа киржип турары дээрге, эки демдек-тир деп бодаар мен. Ол ылаңгыя Чөвүлелдиң идепкейлиг даргалары дээрги Кендаллга болгаш эш Алхимовка онза байыр чедирип, чеднишкиннерлиг болурун күүсеп кааксанчыг-дыр.

Бистиң чурттарның аразынга садыг-экономиктиг харылзаалары калбартыр дээш хөй чүүлдерни кылып турар АКШ-тың саң министри— Чөвүлелдиң хүндүлүг директору дээргги Саймонуң мында, силерниң-биле кады турарын үнелеп турар бис. Сессияның ажылынга оон киржилгезин ындыг харылзааларны хөгжүдериниң президент Фордтуң администрациязының идиг кылыр күзелдиниң база бир тодаргай херечизи-дир деп билип турар бис. Ол дугайын АКШ-тың конгрезинге президентинин чоокта чаа чагаазында чугаалап турар.

Чөвүлелдиң сессиязының ажылында ССРЭ-ниң даштыкы садыг министри эш Патоличевтиң киржип турары совет-америк талаларының садыг-үлетпүр талазы-биле кады ажылдажылгазының ол органының ужур-дузазын совет тала база-ла чогууру-биле үнелеп көрүп турарының дугайын чугаалап турар-дыр. Ол дугайын бистиң партияның болгаш Совет күрүнеиниң удуртукчуларының өмүнээзинден силерге хууда бадыткаарын чөпшээреп көрүүнер.

Бистиң күрүнелериниң аразынга, бистиң улустарның аразынга харылзааларның дыка чугула адырларынга хөгжүлдеп чедип алырынга Америк-совет садыг-экономиктиг Чөвүлел боттуг улуг салышкынны киирип турар деп санап турар бис.

Совет-америк тайбың кады ажылдажылганың болгаш чаагай кожа-хелбээ догуниаашкынның калбак херээниң материалдыг үндезини бооп турар ол адырларга бурунгаар шимневес болза, 1972, 1973 болгаш 1974 чылдарда кады күженишкин-биле турускан чүүлдериниң хөй кезин кошкаашкына таваржы берип болур.

Чедип алдынган чүүлдериниң ужур-дузазын кудулатпас бис. ССРЭ биле АКШ-тың аразында садыг-экономиктиг харылзааларны чогумчалыг болдуруп, хөгжүдеринге соолгу ийи-үш чылда эвээш эвес чүүлдерни кылган. Ол харылзааларның янзы-бүрү адырларының талазы-биле элээн каш чазак дугуржулгаларынга ат салган. Ат салдынган дугуржулгаларны амыдыралга чайгылыш чок боттандырары моон-даа соңгаар бурунгаар шимчээшкинге эки үндезинни тургузар.

Күрүнелер аразынга документилерни солужарындан экономиктиг харылзаалар талазы-биле боттуг, дириг ажыл-херектерже улам ханызы-биле шилчип турарывыс онза үнелиг. Совет экономиктиг организациялар америк фирмалар-биле кайы-кайызынга-даа ажык-дузалыг баштайгы улуг херээлерни болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылга дугайында дугуржулганы чарган. Совет организацияларның садыглажып эгелээни болгаш чаа дугуржулганы база керээлерни чугаалажып көрүп турары америк фирмаларның саны амгы үеде чүс-чүзү-биле санаттының турарын эш Патоличев меңээ чугаалаан. Ол чорук бистиң чурттарның аразынга садыглажымышкынның иниити хемчээлин дыка калбартыр арганы берген: бир эвес үш чыл мурнунда бараан саарылгазы 200 миллион долларга деңнежип турган болза, ол бо чылын бүгү талазы-биле ап көөрге, 1 миллиард хире долларр болур.

Садыглажымышкынның чаңчыл апарган хевирлери дээр биддингир чүүлдериниң ангыда, бистиң садыг-экономиктиг харылзааларывыстың практиказынга кады ажылдажылганын чаа, кедилиг аргаларын болгаш оруктарын ажыглап турар онза байдалды демдеглексел тур мен. Чижээ, эң ылаңгыя компенсацияга үндеилээш, хуусаалыг улуг төлевилелдерни кады боттандырарын ынча деп тур мен.

Ындыг кады ажылдажылганың эвээш эвес үлегер-чижээдаа бар апарган. Оларның аразында—ССРЭ-ге химияның улуг комплекизин тудар дугайында болгаш бот-боттарынга чемишчидилгелерни бээриниң дугайында 20 миллиард доллар түүлүг дугуржулга бар. Ооң эгелекчизи мында олуржуп турар, бистиң шуптуваустуң хүндүлээривис доктор Хаммер болгай. А ол ышкаш автомобиль тудуушкунуна, станок тудуушкунуна, химияга болгаш нефть-химияга, элээн хөй хереглел бараанларын кылып үндүреринге янзы-бүрү төлевилелдерни боттандырып чорударының талазы-биле идепкейлиг кады ажылдажылга аңаа база хамааржыр.

Ийи таланың аразынга экономиктиг харылзааларның ындыг чаа хевирлерин мооң мурнунда-даа демдеглеп турган мен—ол дугайын америк садыг-улетпүр бөлүктериниң төлээлекчилери-биле ужуражымышкын үезинде беседалашканывысты билир мен. Бистер ындыг кады ажылдажылганы келир үеэн улуг деп санап турар бис, чүге дээрге, ындыг кады ажылдажылга бистиң күрүнелериниң үлетпүр-экономиктиг болгаш эртем-техниктиг-даа хөгжүлдезинин амгы деңнелинге база оларның потенциал-күжүнге-даа эң-не долузу-биле дүгжүп турар.

(Төөчүзү 3-кү арында).

В. И. ПОПОВТУ ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ

ЧАРЛЫЫ

Партия органнарынга үр чылларда үре-түүнелдиг ажылдааны дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 50 харлаанызыбыле холбаштыр СЭКП Тыва обкомунуң секретары **Василий Иванович Поповту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай. 1974 чылдың октябрь 16.

ДООЗАР ЧООКШУЛААН

Бии-Хемниң ажыл-агыйлары бо чылын 26.800 гектар черинин дүжүдүн ажаар. Бо хүннерде 21.800 гектарынын ажаагаш, планныг онааалдаларын күүседир чыгадып келген.

«Кызыл тараачын» болгаш «Өөк» совхозтарның комбайнерлери дүжүт ажаалдазын 1—2 хонуктан бүрүн доосказ, «Хадын», «Саян» совхозтарның тараазын ажаажыры-биле чоруптарлар. Районнуң тараажылары күрүнеге 9.400 тонна тараа дүжаар тургаш, оозун 8100 тонна чедирип, хүлээлгезин күүседир чоокшулаан.

Мал чемнеге хереглээри-биле 4.500 тонна тараа саваның сараттаан.

Үрезин—келир чылдың дүжүдүнүң алдын фондузу. Ону белеткеп алырындан дүжүттүг салым-чолу хамааржыры билдингир. Район бо чылын 6.700 тонна үрезин урар планныг тургаш, 6.600 тонна үрезинин бо хүннерде уруп белеткээн.

Ылаңгыя «Өөк», «Кызыл тараачын», «Шивилиг» совхозтар үрезин урарының планын 100 хуу күүсеткеннер. Аңгыс аңдарар планын бо ажыл-агыйлар база ажыр күүсеткен.

Район 11 муң гектар черинин күскү аңдарылгазын чорудуп, планын доозар чоокшулаан.

А. ТЫХЕЕВ,
районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол агроному.

«Улуг-Хаяа» совхозтуң ажыл-ишчилери дүжүт ажаалдазын бүрүн доосказ болгаш амгы үеде күскү чер аңдарылгазын, тараа саваның сараттаарын болгаш кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын дарый доозар дээш ажыл-иште хаара туттунган.

Күскү чер аңдарылгазын 3500 гектар черге чорудар турган, бо хүннерде 3200 гектар черинин аңгызын аңдартынган. Чоокку хүннерде бо талазы-биле планныг онааалдаларывысты күүседип аптар бис.

Ниитиниң малынга четчир чемин белеткээр дээш ажыл-иш совхозта ам-даа үргүлчүлевишаан. Ажаатынган тараанын саваның мал чемнеге хереглээри-биле 4 муң гектар черинин

ШАЛЫПКЫН ТЕМП-БИЛЕ

саваның прессээн бис. Ол ажыл ам-даа уламчылаан турар.

Малды тодуг, хүр кыштадыр дээш хойжулар кызымак ажылдан турар. Совхозтуң 3700 баш мыймыстыг бодл малы 4 сүт-бараан фермаларынга кыштаар. Алдыы-Шынаа сүт-бараан фермазының коллективи кышка белеткел ажылларын бүрүн доосказ.

Совхозтуң шээр малының кыштаары 75 кыштаглардан 40 кыштаг бүрүн белеткеттинген. Кыштаглаашкынга белеткел ажылларынга дуржулгалыг хоочун хойжу Бадыжык Ондар эки киржип, 15 тонна сигенни боду кезип белеткээш, кыштаанда чедирип алган. Ол ышкаш инек кадарчызы Николай Кара-оол 12 тонна сигенни белеткээш, кыштаанда даңзып чедирген.

Кыштаглар септээр, малчыннар чурттаар бажыңнарны чылыглаары-биле 4 септекчи бригада совхозта ажылдап, үүрмек-даа, капитал септелгеге кирер-даа кажааларны кышка белеткеп турар.

Кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын ноябрь 1-ге чедир доозар дээш улут-хаяжылар шалыпкын темп-биле ажылдап турар.

В. ВИННИКОВ,
совхоз директору.

Парторганизацияларда отчёттар болгаш соңгулдалар

ШИИТПИРНИ ДЭЭШТИГ КҮҮСЕДИР

«Кызыл тудуг» эргелелинде алдарлыг тудугжу С. Б. Санданның удуртканы дашчылар бригадазы хой чылдар дургузунда чүгле Кызылдың эвес, республиканың тудугжуларының социалистиг чарыжынга мурнуку, одуругну зөлеп келген. Олар күш-ажылчы чедишкин дээш хой удаа шаннал-макталга чедип-даа турганнар. Мурнакчы бригада алдарлыг тудугжу Левин болгаш күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдилекчизи Оюн Калзан ышкаш хой-хой бедик мергежилдиг, алдар-хавыяалыг ажыл-ишчилерни өстүрген.

Ынчалза-даа бригаданың ажыл-ижи сөөлгү ийи чылда көскүзү-биле хожудап турар [illegible]. Эрткен чылын олар [illegible] планын чүгле 78 хуу[illegible] үсеткен. А бо чылын байдал база шоолуг эвес. Тудуг ажылынга таарымчалыг чайгы үеде олар база дыка хожудаан. Майның планын чүгле 44 хуу, а июльда план чүгле 41 хууга күүсеттинген. Моон мурнунда чылдарда мурнакчы болуп келген бригаданың багай ажылдап турар апарганының чылдагааны чуу? Бо айтырыгны эргелелде парторганизацияның отчёт-соңгулдалыг хуралында бригадир бодунуң саналынга мынчаар чугаалаан:

— Бистиң бригада будурулге планын, социалистиг хүлээлгени күүседир дээш бүгүле арганларывысты хереглеп, күзел соруувусту киирип ажылдап турар бис. Ажылчын алдарывыс, соргулгавыс-даа ындыг. Ынаг-даа болза элээн ур үеден бээр арга-мергежилвисти, күжүвүстү долузу-биле ажыглап шыдаавайн келдивис. Чүге дээрге бистиң тудуп турар дөртку микрорайоннуң объектилериниң күш-ажылды организастааны кошкак. Участоктарга тудуг материалдары чедишпес, чорук мырынай-ла хоочураап аарыг дег апарган. А сөөлгү неделяларда арматурага хереглээр демир чөгүндан аваа өлүрүп турар апардывыс 14-кү механизация эргелелинин механизмнериниң багай ажылдап турарындан бистиң тудугжуларывыс чамдыкта ажыл чок аваала турарлар. Ындыг таварылга эвээш эвес. Ол ышкаш тудуг материалдары сөөртүр транспорт-биле тудуг объектилери база бүгай хандыртының турар. Бо бүгү четпестерниң үр-жуундан ажылчыннарның күш-ажылчы сагылга-чуруму бакшырап, ажылдан өзалдаар, ажыл шагы үзер чоруктар база көвдүүн. Бистер Ак-Довуракты тудугжуу Күжүгет Калдар-оолдуң бригадазыбиле чарыштыг бис. Мындыг багай ажылдыг улус чарыш дугайында чүү чугаалаар боор. Ажылда четпестерни чайладыры-биле хуралдарга чеже хемчеглер, шиитпирлер хүлээп албаан дээр! А шиитпир күүселдезин хынаарын, ажылды организастаарын экижидериниге инженер-техниктиг ажылдакчылардан негелдеп партбюро кошкаткан. Ажылда четпестерни дүрген чайладыр дээш шыңгыы хемчегни алыры партбюроның дорт хүлээлгези...

Мурнакчы тудугжуның бо шүгүмчүлели черле чөптүг. Эргелелдің удуртукчу ажылдакчыларының, ылаңгыя прорабтарының болгаш мастерлериниң буруузу-биле мурнакчы бригада хожудаңгай ажылдыгларның аразынче кирген. Ол ышкаш моон мурнунда будурулге планын ажыр күүседип турган: Н. Д. Шаповаленконун, А. И. Володинниң, С. С. Белоусовтуң болгаш өске-даа бригадалар долу күш-биле ажыддавайн турар.

Ажыл-чорудулгада дүвүренчиг байдалды партбюроның секретары В. П. Муравьев бодунуң отчёт илеткелинге демдеглээш, оон түңнел үндүрбээн. Четпестерни партийжи ёзу-биле анализтеп, сайгарып көөр ужуруг турган. Ынчангаш коммунистер Шаповаленко, Володин, Яншин, Дөнгак болгаш оон-даа өскелериниң саналдары шыңгыы шүгүмчүледдиг болганы таварылга эвес.

— Бистиң секретарывыс объектилерге келгеш, техникага айыыл чок чоруктуң инспектору-дег, ажылга өзал-өндак чок ажылдаарының чурумун сагып турарын айтыларынга өйлежип турар. Ажылчыннар-биле беседалажып, чугаалажыр хамаанчок, коммунистериниң санал-оналын дыннап, чугаа кылдыының үешагы хөвар—деп бирги участоктуң проравы В. Г. Лепухов саналынга чугаалаан. Ынчангаш эргелелдің мурнунда соргулганы күүседиринче коллективтиң күжүн угландырып, мобилизастап турар партийжи ажылдың дугайы отчёттуг илеткелде чок болган.

Хурал санында-ла ол-ла четпестерни хой удаа сайгарып, шиитпирлерни хүлээп ап турза-даа байдал хевээр. Партбюро айтырыг шиитпирлээрде ону ханызы-биле өөренип көрбейн турарын отчёт-соңгулдалыг хурал илереткен. Тудуг объектилериниде тудугнуң материал, техниктиг кадагалалында четпестер, механизмнериниң четпези ажыл-агыйжы эвес чоруктун, инженер-техниктиг ажылдакчыларның шимченгир эвезинде, чүгле ажыл-агыйжы эвес чоруктун чылдагаанындан тудугжулар ырак черден тудуг материалдарын хол-биле дажып, үнелиг үе-шакты чидирип турар. Камгалал кадагалалдың багайындан, дээвиирге хереглээр плиталар база цементилер, элезиннер болгаш өскеде чүүлдер үрелип турар.

Партбюро болгаш хой-нинти организациялары республиканың болгаш чүрттүн мурнакчы тудугжуларының арга-дуржулгазын нептередир талазыбиле ажылды чөгүүр деңнелге чедир тургузуп шыдаваан. Чижээ, бүгү чүртка ады-сураа үнген, долузу-биле бот-орулга-чарылгаже шилчээн. Н. Злобинниң бригадазының дуржулгазын Рубовтун болгаш Белковтуң бригадалары шиңгээдип алыры-биле ажылдап киргеп. Удаваанда бирээзи өл арга-биле ажылдаарындан өйталаан. А Белковтуң бригадазы өл деп шилгелиг арга-биле черле багай эвес көргүзүгну чедип алган. Үк бригада ай санында өнаалдазын ажыр күүседип, ажылдың шынарын экижидип, ажыл шагын саңып, тудуг материалдарының камналгазын чедип ап турар. Бо мурнакчы дуржулга-биле С. Б. Санданның болгаш өскеде бригадалар ажылдап болгу дег. Өске бригадаларны бот-орулга-чарылгаже шилчидериниң дугайын партбюро элек дээр хевирлиг. Оон чылдагаанды эргелелдің удуртулгазы тудугларга күш-ажылды бүгү талалыг комплекстиг чангыс ай организастаарын чедип албайн турарында.

Эргелелдің участоктарында дээштиг политмассалыг ажылды организастаар деп партбюро база багай эвес шиитпирлерни хүлээп ап турган. Ынчалза-даа объектилерде көскү агитацияның шимелдези эргижирээн, лекция, беседалар хөвар болуп турар. Социалистиг чарышты организастаанында эренгейлээр чорук хой. Хүлээлге күүселдезин чүгле сан, чурагай, хуулар барымдаалап турар, оон дугайын хуралдарга ында-хаая чугаалажып, көскү агитацияга, хана солуннарга чыртпайн турар.

«Кызыл тудуг» эргеледи хоорайның хоочун тудуг организацияларының бирээзи. Эргелелдің чедишкинниг ажылдаарының дуржулгазы, күчү-шыдалы-даа улуг. Коллективтиг социалистиг чарышка хой удаа тиилекчи бооп, шилчиир Кызыл түктар-биле шаннаткан. Эргелел ниитизи-биле будурулге планын күүседип турар. Эрткен тос айларның планы база күүсеттинген. Бир эвес партия организациязы бодунуң сорулгазын ёзулуг дайынчы ёзу-биле шиитпирлеп турган болза, коллективте чедишкин оон-даа хой турар ийик. Үстүкү партия органнарның болгаш бодунун хүлээп алган шиитпирлерин ажыл-агыйжы ёзу-биле күүседири — коммунистерни болгаш бүгү ажылышчылерни күрүне планын күүседиринге улам харыысалгалыг болурун чедип алыры—партбюроның чаа составының чугула сорулгазы болур.

Т. СОЯН.

АЗЕРБАЙДЖАН ССР. Хаанныг Россияның хожудаңгай кыдыг-кызыгаар чери чораан Нахичевань автономнуг республика хостуг болгаш аас-кежиктиг чер апарган. Оон чонунуң хой нуруузу ядыы-түреңги чурттап, 98 хуузу бижик билбес чораан. Ам нахичевань хоорай, суурларда дээди болгаш тускай эртемниг 8 муң ажыг специалист ажылдап турар. Ю. Мамедалиев аттыг башкы институдунда, медицина училищезинде, политехниктиг болгаш көдээ ажыл-агый техникумнарында муң-муң оолдар, кыстар өөренип турар.

Ук черниң индустриалдыг аян-шинчизи оон үлетпүрүнүң энергетика, электротехника, даг-тывыш, дүш-чем будурер, чиик болгаш өске-даа адырларындан тодаргай көстүп турар. Республиканың үлетпүрү ажылдап турар 30 будурулгелиг. Олар бистиң чүртүвүстүң аңгы-аңгы булуңнарында болгаш даштыкы чурттарга чорудуп бээр 60 янзы продукцияны будурүп турар.

Үлетпүр 1913 чылдың бүгү дургузунда будурүп турганы хире продукцияны ам ийи-ле хүн будурүп турар.

Совет эрге-чагырганың чылдарының дургузунда көдээ черлер база үндезини-биле чаартынган. Олар ам көдээ ажыл-агыйга ажыглаар чүүл-бүрү техникалыг. Мелиорация тудуу сайзырап турар. Ам Арпачай хемде улуг суг хөөлбээн тудуп турар. Оон суу-биле 40 муң ажыг гектар черни суггарып турар апаар.

Республиканың ажылчы чоннары беш чылдың тодарадыкчы чылының онаалдаларын чедишкинниг боттандырып турар.

ЧУ́РУКТА: Арпачайның суг мөөңизээр черинин мурнакчы тудугжулары биле монтажчылары (солагай талаадан оң талаже) — бетончу Ашраф Джафаров, монтажник Иван Тумасян, бетончу Аббас Фарзалиев болгаш монтажчылар бригадири Иван Антюшин.

Я. ХАЛИЛОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ЭКИ АЖЫЛДАР БАР-ДАА БОЛЗА...

Өвүрнүң «Торгалыг» совхозу ниити орулганың 90 хуузун мал ажылындан ап турар. Бо чылын күрүнеге дүк саңканындан орулганың 81,3 хуузун киирген. Хой ажылын хөгжүдүринче бо совхозта улуг кичээнгейни салып турарының ужуру-даа ында. Кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын эки чорутканындан совхоз эрткен чылын малдың өлүп хораар чоруун 1,5 катап эвээжеткен. Бо чорук малдың ажаалга, чемгерилгезин экижидип, суланы, сигенни, силосту, саваңны оларга рацион ёзугаар берип келгениниң түннелинде чедип алдыңган.

Совхоз күрүнеге дүк садар планын күүседиткен. Хойжулар Кыргыс Шивит-Доржу чус хойдан-на 102, Түлуш Кызыл-оол—100, Монгуш Дунгар-оол — 93, Киров Балдык—98 хураганны түс-тузунда камгалап алганнар. Инек кадарчылары Данов Түлуш, Болай-оол Дуп, Дөнгак Ногай-оол чус инектен-не 83—85 бызааны менди ап, малчыннар өртүзүнга калбарган социалистиг чарыштың тиилекчилери болганнар.

Совхоз келир кышка белеткелди организастыг чорудуп турар. Ажыл-агыйның сигенчилери 1120 тонна сигенни белеткээн. Ол ышкаш 1343 тонна чаңгыс чылдыг сигенни сараалтап алган. Кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын өскеде-даа бригадалар долу күш-биле ажыддавайн турар.

Ажыл-чорудулгада дүвүренчиг байдалды партбюроның секретары В. П. Муравьев бодунуң отчёт илеткелинге демдеглээш, оон түңнел үндүрбээн. Четпестерни партийжи ёзу-биле анализтеп, сайгарып көөр ужуруг турган. Ынчангаш коммунистер Шаповаленко, Володин, Яншин, Дөнгак болгаш оон-даа өскелериниң саналдары шыңгыы шүгүмчүледдиг болганы таварылга эвес.

— Бистиң секретарывыс объектилерге келгеш, техникага айыыл чок чоруктуң инспектору-дег, ажылга өзал-өндак чок ажылдаарының чурумун сагып турарын айтыларынга өйлежип турар. Ажылчыннар-биле беседалажып, чугаалажыр хамаанчок, коммунистериниң санал-оналын дыннап, чугаа кылдыының үешагы хөвар—деп бирги участоктуң проравы В. Г. Лепухов саналынга чугаалаан. Ынчангаш эргелелдің мурнунда соргулганы күүседиринче коллективтиң күжүн угландырып, мобилизастап турар партийжи ажылдың дугайы отчёттуг илеткелде чок болган.

Хурал санында-ла ол-ла четпестерни хой удаа сайгарып, шиитпирлерни хүлээп ап турза-даа байдал хевээр. Партбюро айтырыг шиитпирлээрде ону ханызы-биле өөренип көрбейн турарын отчёт-соңгулдалыг хурал илереткен. Тудуг объектилериниде тудугнуң материал, техниктиг кадагалалында четпестер, механизмнериниң четпези ажыл-агыйжы эвес чоруктун, инженер-техниктиг ажылдакчыларның шимченгир эвезинде, чүгле ажыл-агыйжы эвес чоруктун чылдагаанындан тудугжулар ырак черден тудуг материалдарын хол-биле дажып, үнелиг үе-шакты чидирип турар. Камгалал кадагалалдың багайындан, дээвиирге хереглээр плиталар база цементилер, элезиннер болгаш өскеде чүүлдер үрелип турар.

Партбюро болгаш хой-нинти организациялары республиканың болгаш чүрттүн мурнакчы тудугжуларының арга-дуржулгазын нептередир талазыбиле ажылды чөгүүр деңнелге чедир тургузуп шыдаваан. Чижээ, бүгү чүртка ады-сураа үнген, долузу-биле бот-орулга-чарылгаже шилчээн. Н. Злобинниң бригадазының дуржулгазын Рубовтун болгаш Белковтуң бригадалары шиңгээдип алыры-биле ажылдап киргеп. Удаваанда бирээзи өл арга-биле ажылдаарындан өйталаан. А Белковтуң бригадазы өл деп шилгелиг арга-биле черле багай эвес көргүзүгну чедип алган. Үк бригада ай санында өнаалдазын ажыр күүседип, ажылдың шынарын экижидип, ажыл шагын саңып, тудуг материалдарының камналгазын чедип ап турар. Бо мурнакчы дуржулга-биле С. Б. Санданның болгаш өскеде бригадалар ажылдап болгу дег. Өске бригадаларны бот-орулга-чарылгаже шилчидериниң дугайын партбюро элек дээр хевирлиг. Оон чылдагаанды эргелелдің удуртулгазы тудугларга күш-ажылды бүгү талалыг комплекстиг чангыс ай организастаарын чедип албайн турарында.

Эргелелдің участоктарында дээштиг политмассалыг ажылды организастаар деп партбюро база багай эвес шиитпирлерни хүлээп ап турган. Ынчалза-даа объектилерде көскү агитацияның шимелдези эргижирээн, лекция, беседалар хөвар болуп турар. Социалистиг чарышты организастаанында эренгейлээр чорук хой. Хүлээлге күүселдезин чүгле сан, чурагай, хуулар барымдаалап турар, оон дугайын хуралдарга ында-хаая чугаалажып, көскү агитацияга, хана солуннарга чыртпайн турар.

«Кызыл тудуг» эргеледи хоорайның хоочун тудуг организацияларының бирээзи. Эргелелдің чедишкинниг ажылдаарының дуржулгазы, күчү-шыдалы-даа улуг. Коллективтиг социалистиг чарышка хой удаа тиилекчи бооп, шилчиир Кызыл түктар-биле шаннаткан. Эргелел ниитизи-биле будурулге планын күүседип турар. Эрткен тос айларның планы база күүсеттинген. Бир эвес партия организациязы бодунуң сорулгазын ёзулуг дайынчы ёзу-биле шиитпирлеп турган болза, коллективте чедишкин оон-даа хой турар ийик. Үстүкү партия органнарның болгаш бодунун хүлээп алган шиитпирлерин ажыл-агыйжы ёзу-биле күүседири — коммунистерни болгаш бүгү ажылышчылерни күрүне планын күүседиринге улам харыысалгалыг болурун чедип алыры—партбюроның чаа составының чугула сорулгазы болур.

Т. ДАМБАЖЫК.

САРЛЫКЧЫЛАР

Август төнчүзү. Эвлчеглиг шөлөөмниң арткан хонуктарын дөргүл-төрелим аразынга эрттирер деп шиитпирлээш, агаар-бойдус бүргеп, аяс хүннер болбайн барза хоржок, маныар ужурга таваржыр деп болааш, Эрги-Барлыктан Мугур-Аксыныг аттыг чоруптум. Чедер черим ырак, өрүк берге. Кызыл-Артка үнүп келгенимде, кара-кара булуттар диргелип келген. Удаваанда күүтүг хат хадып, хар-чаъс катай хаара чаап эгеледи. Шыырыгып, донуп эгеледи. Чылыг хеп ап албаанымга хейде хорадап чораам. Ак-Дашта бир өгге чедип келдим.

Мээн дөңганыымны билген боор, өгнүн эр аазы ол идик-хевимни колдуу-ла болуунуу-биле солаам, ой тон кедирип кагды. Оон үне халаам, аңдымның эзер, чонаан эккелди. «Аңдыны салыптым. Моон дөмей-ле ыравас. Аштаан мал-дыр»—дидир. Мен оон-биле маргышпадым.

— Чүнү кылып, кайда ажылдап турар силер?—деп элээн болганда ол айтырды.

— Башкылап турар мен—деп, харыыладым.—А силер чүнү кылып турар силер?

— Сарлык кадарып турар бис.

...Ол ажыл-ишчи өг-буле алды уруглуг болду. Улуг оглу Чургүй-оол—шеригде, Ильязы — Кызылдың № 2 школазында сески классчы, а артканнары Мугур-Аксыныг өөренип турар. Олар шунту күрүнеин долу хандырылгазында.

Очур Дастанович Хомушку 1953 чылдан бээр Монгун-Тайга районуун «Малчын» колхозунуң Тоолайлыг бригадазынга төрүүр сарлык малдан эгелээш, бөгүнге чедир ол-ла ажылынга ажылдап, чүрттап чоруур. Чайын Тоолайлыг бажынын сериин оттуг тайгаларынче көжүп үнгеш, 2—3 удаа турлаг солуп, аваа сарлыктарын семиртип алыр. А оон чоорту Берт-Ой деп черде кыштаанга хонуп алыр. Кышты колдуунда-ла аваа эрттирер. Шала часкаар, сарлыктар оолдап эгелей бергенде, Үстүү-Терёктигте көжүп кээр. Сарлыктарны ажаап-тежээр кажааны малчын бодунуң күжү-биле кылып алган.

Хоочун малчын чылдан чылче эки түннелдерни чедип ап, хой удаа мактадып, шаннаткан. Ол—район Совединин депутады, «Социалистиг чарыштын тиилекчизи» деп хөрек демдээнин эдилекчизи. Очур Дастанович биле Мижит Бурбуевна Хомушкулар Ленинчи юбилей медалы-биле база шаннатканнар. Ол өгбүле тодарадыкчы дөртку чылда база-ла эрес-шудургу ажылдап, төрүүр 94 сарлыктан 94 бызааны бүрүн камгалап алган.

...Эртенинде ажыл-ишчи, ак сеткилдиг кижилерге өөрүп четтиргеним илереткеш, оларга чаа-чаа чедишкиннерни күзеп каам, оруум уламчылап чоруптум.

О. АКААЖЫК.

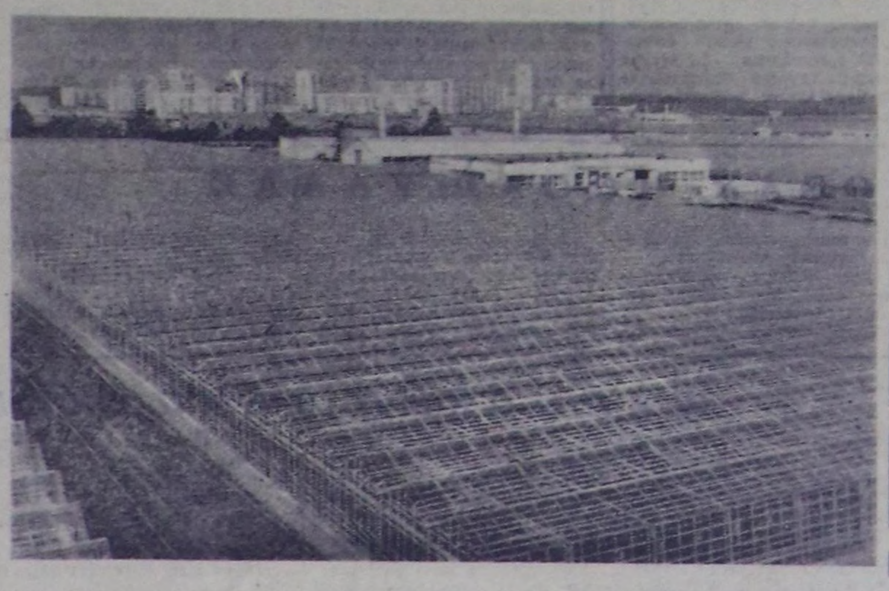

МОСКВА ОБЛАСТЬ. «Московский» совхоз-комбинатта чылыктырылга черлеринге чаа ногаа аймаан чылды өттүр өстүрүп турар. Бажың-балгаттыг ногаа шөлүнүң девискээри—54 гектар.

Ажылчыннарга хоорай байдалдыг чуртталга суурун тудуп берген. Лаборатория корпузун, мал азыраар комплекстин, автоматтыг телефон станциязының оран-саваларын тудуп турар.

ЧУ́РУКТА: ногаа өстүрер чылыктырылга комбинады биле чуртталга сууру.

М. БАРАБАНОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ЧАГЫДЫП АЛЫҢАР

«ПРАВДА»

«Правда»— СЭКП Төп Комитединиң органы, эң массалыг солун. Ону 1912 чылдың май 5-те В. И. Ленин үндезилеп тургускан. Коллективтиг пропагандист, агитатор болгаш организатор болур бодунуң ролюн күүсеттишаан, партия-биле кады ол төөгүлүг улуг орукту эрткен. «Правда» бистиң чүртүвүска коммунизм тургузуушкунунуң улуг хереэнге, делегейге тайбың болгаш улустарының найыралы дээш демиселге шынчы бараан болуп турар.

«Правда» партияның айыткан планнарын күүседир дээш демиселлиң мурнуку одуругунга чорун келген. Партийжи амыдыралдың айтырыгларын калбаа-биле чырыдын, социалистиг чарышче кол кичээнгейни угландырган. Ол ышкаш эртемниң, өөредилгениң, кадык камгалалының, литератураның болгаш уран үүлдүң, күш-культураның база спорттуң чугула айтырыгларын чырыдып бижиирин уламчылаар. Солунуун арыннарында сураглыг чогаалчыларның, публицистериниң, культура ажылдакчыларының, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын партияларының удуртукчуларының үүлдерин парлаар.

Тоску беш чылдың доозукчу чылында СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин боттандырар дээш бүгү улустуң демиселин ол улам идепкейлиг чырыдар. Ажыл-агыйга партийжи удуртулганың, экономиканы эргелеп-башкарарын болгаш планнаашкының сайзырангайжыдарының, ажыл-агыйның бүгү-ле адырларынга удуртулганың партийжи стилин бадыткаарының айтырыгларын солунуун арыннарында чугула черни эзлээр.

«Эртем башкарар», «Техниктиг дешилгениң маршруттары», «Көдээнің экономиказы», «Ажыдыышкынның салым-хуузу», «Бараанларны — чоңга» болгаш өске-даа рубрикаларның адаанга солун-солун материалдарны парлаар.

«Правда» социалистиг чарыштың чоруп турар байдалын, чаа арга-дуржулганы доктаамал бижиир. Ол дугайын «Чарыштан төрүттүүнген», «Мурнап турарларның дуржулгазы», «Хүлээлгелер күүселдези», «Эгелээшкиниң изиби-ле» деп рубрикаларның адаа-биле чырыдар.

Ук солун социализмниң акыдуңма чурттарының чедишкиннерин, делегейнин коммунистиг болгаш ажылдың шимчээшкининиң хөгжүлдезин, улустарының национал-хосталгалыг демиселин бүгү талазыбиле чырыдын көргүзер. Делегей шиитпирлериниң дугайында чугула информацияларны номер бүрүзүнге парлаар. «Делегей неделя дургузунда», «Тайылбырлакчының булуу», «Телеграмманың соон дарый», «Тайылбырлакчының бодалы» деп рубрикалар солун арыннарынга уламчылаар.

«СОВЕТСКАЯ КУЛЬТУРА»

СЭКП Төп Комитединиң ол чаа солунунуң баштайгы номери 1973 чылдың январь бирниң хүнүнде чырыкче үнген.

Солунуун арыннарынга совет культура тургузуушкунунуң айтырыгларын бүгү талазы-биле чырыдын бижиир. Ылаңгыя театр, кино, чурулга уран үүлү, архитектура, балет, музыка айтырыгларын чугула черни эзлээр. Ол ышкаш телевидение болгаш радио ажылын база чырыдар.

«Номга ыпактарның клуву» деп тускай арыны ном үндүрер черлериниң, ном садыының ажылынга, тураскаадын үндүрер. Чогаадыкчы эвилелдериниң культура чырыдыышкын черлериниң ажыл-чорудулгазы солунуун арыннарынга база доктаамал чырыттынар. Мораль, этика айтырыглары чугула черни эзлээр.

«Советская культураның» авторлары — культураның мастерлери — режиссёрлар, актёрлар, чурукчулар, скульпторлар, композиторлар, партия, совет болгаш комсомол ажылдакчылары, чогаалчылар, журналистер, инженер-техниктиг интеллигенцияның төлээлекчилери. «Уран үүлдүң кижилери» деп рубриканың адаанга литературалыг портреттерни номер бүрүзүнге парлаар.

«Советская культура» социалистиг чурттарның уран үүлүнүн, бүгү-ле адырларының амыдыралын база көргүзер.

«ВОПРОСЫ ФИЛОСОФИИ»

Бо журнал философия билиглериниң кол-кол бөлүктериниң талазы-биле совет болгаш даштыкы марксистериниң ажылын чырыдар. Бойдус эртемниң философтуг айтырыгларының дугайында, логика, этика, эртемниг атеизм, эстетика дугайында, амгы үениң буржуаз философиязының болгаш социологиязының, антикоммунизм база философтуг ревизионизмниң критиказының дугайында диалектиктиг база тоогу материализмниң айтырыгларының талазы-биле шинчилелдерни журналга парлаар.

Бистиң чүртүвүста болуп турар социал болгаш угаан-бодал чаартылгаларның айтырыглары, делегей харылзаалаарының, эртем-техниктиг революцияның болгаш ниитилелбиле бойдустуң аразында харылзаалаарының социал-философтуг айтырыглары, капиталистиг чурттарда демократтыг шимчээшкиннерниң социал айтырыглары база чырыттынар.

1975 чылда ук журнал дараазында темалар талазы-биле бөлүк үүлдерни парлаар: «Тайбың программазы болгаш амгы үениң делегей харылзааларының диалектиказы», «Капитализмниң социал чөрүдээлери болгаш идейлиг демисел», «Кижизидилгениң болгаш өөредилгениң социал-философтуг айтырыглары», «Эртем-техниктиг революция болгаш сайзырангай социалистиг ниитилел», «Философия болгаш культура» болгаш өскеде. Ол темалар партия өөредилгезиниң пропагандистеринге, дыңнакчыларга, партия болгаш комсомол ажылдакчыларынга, дээди өөредилге черлериниң студентилериниге база башкыларга дыка ажыктыг.

Бо солуннар, сеткүүлду чагыдып алырынче далажыдар.

И. КРАВЧЕНКО.

Артык кезектер бээриниң чаа чуруму

«Сельхозтехника» системазының организацияларының автомобильдерге, тракторларга, көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарынга хереглээр артык кезектерни хереглекчилерге бээриниң чаа чурумун доктаадып тургускан болгаш 1974 чылдың октябрь 1-ден эгелээш күштүг болуп кирген. Ол чаа чурумну ёзугаар алырга, ам артык кезектер-биле хандырары мындыг.

Автомобильдерниң, тракторларның, көдээ ажыл-агый машиналарының, автомобиль база трактор кожугларының, чартык кожугларның болгаш биче метражтыг шимчедикчилерниң артык кезектерин, белдирлерин, агрегаттарын, а ол ышкаш автотрактор электри дериишкиннерин, автотрактор приборларын, резинадан кылган кезектерни, кидис, пластмасс сыскыгларны, автотрактор шилдерин бүгү-ле күрүне, хөй-ниити, кооператив будурулгелеринге база организацияларынга бээр.

Ынчаарга шимчээр кезектер подшипниктерин база оларның хостуг кезектерин, чер казар, тудуг-орук техниказынга артык кезектерни, станционар-дизельдерге артык кезектерни, кожуг илчирбелерин, аккумуляторларны, автолампаларны, автотрактор электропроводтарын, дугуйларны, камераларны чүгле колхозтарга, совхозтарга, машина-мелиорация станцияларынга бээр. Оларны хандырарын «Союзсельхозтехникага» хүлээндирген.

Бо үстүнде айытган ийи белүк черлерге артык кезектерни «Сельхозтехниканың» хандырылга организациялары чүгле септелге-ажыглал хереглелинге үндүрүп берип турар.

Артык кезектер алыр хереглекчи бүрүзү чылдың ноябрь 1-ге чедир бодунуң машина парыгын «Сельхозтехниканың» район салбырынга (тускай магазинге) учётка киирер.

Ажыл-агыйда 50 чедир автомобиль барда, машина парыгының дугайында медээлер-биле кады, техниктиг паспорттарны киирер. Машина саны 50 ажа бээр болза, ол медээни үстүнде турар организация чери болгаш куравтоинспекцияның органнары шынзыткан турар ужурлуг.

Артык кезектер алыр черлер машина парыгының дугайында медээни киирбишаан, саарар ужурлуг, ажыглал чок артык кезектерниң даңзызын «Сельхозтехниканың» организацияларынга база киирер.

«Сельхозтехниканың» организациялары хереглеттинип болур, аваа чыдып турар артык кезектерниң даңзызын алгаш, оларны эде хуваар болгаш хереглээн черлерге саарар.

Хову ажылдарын чорударының эң-не күжениишкинниг үеларинде (часны тарылга, дүжүт ажаалдазы) ажыл-агыйларның артык кезектерге хереглелин дораан хандырар дээш, «Сельхозтехниканың» хандырылга организацияларынга ажылдың тускай корум-чурумун доктаадып тургускан турар.

И. ОЛДЫРЕВ,
инженер.

НАЙЫРАЛДЫГ БАЙДАЛГА

У. САЙМОННУҢ чугаазы

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Хүндүлүг америк аалчылар! Бистиң ийи чурттуң аразына кайы-даа талага ажыктыг, үргүлчүлелдиг хуусаалыг экономиктиг харылзааны тургузарынга деткимче кылыры-биле АКШ-тың чазааның кылган күүлдерин бистер Совет Эвилелинде бедии-биле үнелээривисти силериниң тодаргайы-биле билип көөрүңерни күзеп турар мен. Бо талазы-биле чардынган дугуржулганы, а ол ышкаш АКШ биле ССРЭ-ниң аразынга харылзааларны ол-ла угланышкын-биле үргүлчүлээриниң дугайында президент Фордтуң кылган медеглелин үнелеп көрүп турар бис.

Совет болгаш америк улустарның кайызынга-даа ажыктыг быжыг, үре-түннелдиг экономиктиг харылзааларны тургузарының угланышкыны—бистиң партияның болгаш Совет күрүнениң шагдагы-ла, өскерлишкин чок угланышкыны-дыр, ону В. И. Ленин биске чагып, арттырып каан дээрзин бодумнуң таламдан силерге бүзүрелиг тур мен. Ооң 55 чыл мурнунда чугаалаан сөстерин сагындырып көрейн: «Бистер Америка-биле — бүгү чурттар-биле, эң ылангыя Америка-биле экономиктиг дугуржулга дээш шиитпирлиг туржуп турар бис...» (Чогаалдарның долу чыындызы, 39-ку том, арын 209—210). Бистер бо угланышкын-биле буруңгаарлаар соруглалыг бис. Бистер ооң үгле экономиктиг эвес, харын-даа политиктиг улуг ужур-дузазын үнелеп турар бис деп чугаалаар ийик мен. Ынчалза-даа аңаа өске таланың деткимчези херек, кара чаңгыс болдунар үндезин—талаларның долу деңгерелин болгаш кандыг-бир ылгаашкынның чок болуру негеттинер апаар.

Ооң-биле кады совет-америк харылзааларны улам чедиишкиниг хөгжүдериниң оруунда чогум-на бо талазы-биле элээн көй таарымча чок байдалдарның барын шуптукар эки билир болгай силер.

Чижээ, бистиң план болгаш дашпыкы садыг организацияларывыстың америк фирмалар-биле харылзажып, элээн каш ажылдарны кылыры өске барын, талаяы чурттарның фирмалары-биле шак-ла ындыг ажыл кылыындан экономика талазы-биле эвээш ажыктыг боор турары дээрге, факт-барымдаа-дыр. Ол чорук ССРЭ-ниң талазы-биле «соок дайынның» үезинде тывылган ылгаашкын кылырының элээн хөй хоойлуларының силериниг АКШ-та эм-даа күштүг боор турары-биле тайылбырлаттынар. Ындыг ылгай көөрүүнүң хоойлулары бистиң бараанна-рывысты даштыкыже үндүреринге шаптыктан, силериниг, америк бараанларны дашкаар үндүрери акшаландырарының аргаларын улуг хемчээлдиг кызыгаарлаан турар. ССРЭ-же америк бараанларны чорударын акшаландырар чээлилерни чамдыкта чөпшээрээр-даа, чамдыкта билдинмес хуусаа иштинде саадады-даа бээр. Ындыг доктаамал эвес чорук садыг-үлепүр харылзааларының могумчалыг болуурга идиг бербес болбайнаан. Бо бүгү үүлдер бистиң организацияларың садыглажып турар өске фирмалары-биле деңнээрге, АКШ-тың фирмаларының чаржалаачыр аргазын кудуладып турар. Бо бүгү чогум кымга херегин билбес-тир мен, ынчалза-даа чүгле бистиң чурттун улустарынга-ла эвес боор деп бодаар мен.

Адактың соонда, садыг-экономиктиг адырга канчап-даа хамаарышпас болгаш күрүнелериниң иштики айтырыгларынга бүрүңү-биле, долдур хамааржыр негелделерни Совет Эвилелинге кылыры-биле садыг-экономиктиг харылзаларны хөгжүдерин холбаштырар дээр ораалдажышкыннар шуут таарымча чок болгаш ажыктыг эвес боор турар. Иштики херектерге холгаарлаарының ындыг хевирлиг ораалдажышкынары бистиң чурттар аразынга садыг-экономиктиг харылзааларга хора чедиреринден өске үүнү-даа берип шыдавас деп үвени тодаргайы-биле билир үе келген.

Бир эвес ындыг таарымча чок байдалдарны узуткаар дугайында чогуур өйүде сагыш салбас болза кады ажылдажылганың моон соңгаар хөгжүлдези дыка бөжүмнай берин болур-дур. Ынчаарга ССРЭ-даа, АКШ-даа байлак курлавырларлыг, делгем иштики рынокту болгаш даштыкы-биле садыгныг калбак харылзаазында чедимчелиг улуг күрүнелер болбайнаан. Моңу ап көөр болза, бистер-даа, силер-даа бот-боттарывыс-биле садыг-экономиктиг харылзааларны калбартпайн барып болур-дур бис. Ынчалза-даа ону ынчаар кылыры күзенчиг эвес деп бодаттынар, үүге дээрге, херек кырында шын утка-биле алырга, ол харылзаалар ийи талага экономиктиг дорт ажык-дузалыг болур, бистиң харылзааларывыста эң ылаңгыя политиктиг байдалды-даа алырга чугула, үүге дээрге, ындыг харылзаалар бүгү-нитинин, тайбыңның болгаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының хөрээнге улуг ужур-дузалыг болуру билдиңгир.

Бистер келир үеге бүзүреливисти үргүлчүлеп, бистиң чурттарның аразында ажылчерекчи харылзааларның келир үезин «соок дайынның» хоралыг салдарындан психологизы адырылбаан чамдык кижилериниң болгаш политиктиг кызыы бөлүктериниң хуузында күзел-соруу эвес, ийи күрүнениң херек кырында экономиктиг болгаш политиктиг эргежыктарын тодарадыр апаарынга мурнундагызы ышкаш идегевишаан бис.

Силериниг Чөвүлелиңер бодунуң ийги сессиязын күзүн эрттирип турар-дыр. Ынчалза-даа бистиң чурттарывыс боттарының экономиктиг харылзааларының талазы-биле хүнүңү херели өткүү-биле чыып келзе-даа, чылыг амдаа эвээш болгаш температураның үргүлчү чайгылып турары эрге часкы үезинде деп чугаалаксап тур мен. Ынчалза-даа бойдуска ышкаш ындыг харылзааларга база-ла чай чайлаш чок дужер боор деп бодап турар бис. Үгле ындыг болуушкун дыка узамдыкпас болуру чугула-дыр.

Садыг-экономиктиг харылзааларны чогумчалыг болдурарының херээнге ам-даа улуг ажылды кылыр аналр, ынчалгаш маңза боттарының салыышкынын чазактарың-даа, садыг-үлепүр болүктериниң-даа төлээлекчилери киирип шыдаар.

Бистиң хүндүлүг аалчыларывыс, силерге ажыы-биле чугаалаайн: америк-совет экономиктиг харылзааларны ханыладырының херээнге АКШ-тың садыг-үлепүр болүктериниң хөй-хөй сураглыг төлээлекчилериниң, оларның-биле кады ам бо залда-даа олурарларың барымдаалааны шын болгаш идепкейлиг туружууның бүгү ужур-дузазын Совет Эвилелинде эки билип турар. Бистиң бүзүреп көрүп турарывыс-биле алырга, ындыг идепкейлиг чорук арыг садыг-кончаа херектериниң хемчээлинден артып үнген: ол бистиң ийи чурттың улам ханы, үргүлчүлелдиг национал эрге-ажыктарынга болгаш бөмбүрзекке тайбыңны быжыглаарының эрге-ажыктарынга боттуу-биле харылаап турар.

Силериниң Чөвүлелиңерниң ажыл-чорудулгазы—ол чаагай орукка бистиң кады күженнишкиннивистиң тодараашкынының биреэзи болур. Силериниң шуптуларга улуг чедиишкиннерни күзээрни чөпшээреп көрүңер. Чөвүлелдиң ажылы бистен долу деткимчени алыр дип алдынып турар болгаш келир үеде оон-даа хөй үүлдер кылдынар апаар. Бир эвес бистиң харылзааларывысты коргүзер дээш Силериниң чугаалаваңар кайгамчык чечен деңиелгелерни тайылбырлаарын меңээ чөпшээрээр болза—бир эвес час дужүнкенде чай озалдап болур бе—деп, чугаалаар ийик мен. Улуг шүлүкчү Роберт Браунингтиң бижээнинге-биле алырга, кижиниң үүткүүле чоруур үүлдери ооң бодунда бар үүлдерден артык болур ужурлуг.

У. Саймон бүгү талазы-биле совет-америк харылзааларны экижидери болгаш наймралды быжыглаары дээш, ол чорук өңгеге тайбыңны тургузуп, ийи чурттың улустарының чечектелишкинин болдурзун дээш дашканы көдүрген.

Дараазында У. Саймон АКШ-тың президентизи Дж. Фордтуң чоруткан бижиин номчаан.

* * *

Л. И. Брежневтиң болгаш У. Саймоннуң чугаазын чыылганнар улуг кичээңгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкап турганнар. Дүштеки шайлаага наймралдыг байдал-биле эрткен.

(СЭТА).

ВЦСПС-ТИҢ IX ПЛЕНУМУ

ВЦСПС-тиң IX пленуму октябрь 15-те Эвилелдер бажыңының колонналыг залында болган.

«РСФСР-ниң кара эвес хөрзүнүг зоналарының көдээ ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында», «СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалыңа холбаштыр профэвилелдериниң сорулгаларының дугайында» илеткелди СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВЦСПС-тиң даргазы А. Н. Шелевин кылган.

«РСФСР-ниң кара эвес хөрзүнүг зоналарының көдээ ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалыңа бүгү совет улус-биле бир дөмей совет профэвилелдери аажок улуг сорук киришкиниг көдүлүүшкүн-биле, политиктиг болгаш экономиктиг ужур-дузалыг документ кылдыр хүлээп алганын эш А. Н. Шелевиниң илеткелинде болгаш пленумуның киржикчилериниң саналдарынга демдеглээн.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, ооң Төп Комитединиң политиказын, СЭКП-ниң аграр политиказын боттандырарының талазы-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң могаг чок ажыл-чорудулгазын пленумуның киржикчилери үүлдүгүнүп база изин-биле деткээн, аграр политиказының кол сорулгазы болза кижиниң чаагай чоруунуң дугайында, аңышчем продуктуларынга чоонуң база чыг-этке үлепүрүүң хереглелдерин улам долузу-биле хандырар талазы-биле көдээ ажыл-агыйның бүдүрүкчүкүштерин бүгү талалыг хөгжүдериниң дугайында доктаамал сагыш салыышкыны болур.

Партияның болгаш чазактың айыткан хемчеглерин боттандырып эгелеп турар амгы үеде, профэвилелдери көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидери база күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң темпилерин дүргедедири дээш социалистиг чарышты улам-на калбартыр ужурлуг дээрзин пленумга айыткан. Тараа, картофель, ногаа болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа культураларын бүдүрерин улам көвүдедирин чедип алыр дээш күженнишкиниг уткуштур планнарны ажылдан кылырынга болгаш боттандырарынга олар идепкейлиг киржир ужурлуг.

Профэвилелдери көдээни улам ыңай чаартыры, көдээ ажыл-ишчилериниң культура, амыдырал-хандырылгазын экижидери дээш ам-даа хөй үүлдерни кылыр апаар. Көдээ ажыл-агыйны улам ыңай көдүрериниң тодаргай планнарын ажылдап кылырынга, көдээниң экономиктиг база социал-культура талазы-биле чаартылгаларының айтырыгларын комплекстиг шиитпирлээринге бүдүрүлгениң мурнакчылары, эртем-техниктиг хөй-нитинин, профэвилел активин хандыкшыдарынга профэвилелдери чугула рольду ойнаар дээрзин пленумга онзалап демдеглээн.

РСФСР-ниң кара эвес хөрзүнүг зоналарынга санаторийлер, пансионаттар, дыштанылга бажыңнары, туристи базалар, аалчылар бажыңнары, шөнер лагерьлери, культура бажыңнары тударының дугайында ВЦСПС-тиң президиумунуң саналын пленум үүлдүг деп көргей.

Чугаалашкан айтырыгның талазы-биле доктаалды аңаа хүлээп алган.

«Тоску беш чылдың планын хуусаа бетинде күүседириниң талазы-биле мурнакчы бүдүрүлге коллективтериниң инициативазы-биле холбаштыр профэвилел организацияларының сорулгаларының дугайында» илеткелди ВЦСПС-тиң секретары И. М. Бладыченко пленумуның кежээки хуралынга кылган.

ВЦСПС-тиң пленуму октябрь 16-да ажылын үргүлчүлээн.

(СЭТА).

НАЙЫСЫЛАЛЫВЫСТА

Чаагайжыдылга—ниитиниң херээ

Кызыл хоорайның кудумчуларында, кварталдарында чаагайжыдылга ажылдары өксаал чекка үргүлчүлеп турар. Чыдылга дамчыдылгазының хоолайларын салган Ленин кудумчузунда 200 дөс ыяшты, Чульдүмде—260, Ленин шөлүнүң делгемчиткен чериндe — 107, Абакан аллеязында — 180 дөс ыяшты тарып өлүткан. Респубрбсовэтүн, Культура министерствозунун, пединститутун, тудугнун, чер ажылдары кылыр эргеледнің коллективтери чаагайжыдылга ажылдарынга идепкейлиг киришкен.

Кадык камгалал министерствозунун, хоорайның харылаа белдириниң, столоваялар болгаш рестораннар трезиниң, өрт чериниң ажылдакчылары кудумчуларда, кварталдарда участоктарны аштап-арыглаарынга, ыяштар өлүртүрүнга шалыпчы үүгүн киирткеннер. Бо хүннерде Авиация, Рабочая кудумчуларында хоолайлар салган черлерни дуглаан, кырыы сайлап дескилээш, асфальтылаан. Ам Найырал кудумчузунда бир километр ажыг черге хоолайлар салырын, оларны тудуштур дүүлаалаарын «Сибирьсантехмонтаж» трестиң Кызылда эш Поручикке удурткан участогунун ажылчыннары байырлал соон дарый уламчылай берген.

ЧУРУНТАРДА: Кызылда коммунал ажыл-агый эргелелиниң бот-орулга-чарылгалыг участогунуң ажылчыннары чаагайжыдылга ажылдарында. Адаанда чурунта кудумчуже чырык киирилдези.

О.-ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Найырал ниитилелиниң юбилейинге таварыштыр

«Финляндия—Совет Эвилели» ниитилелдиң үндезилеттингениниң 30 чыл оюнга тураскаатканы байырлыг хурал Москвага октябрь 15-те болган.

Хөй-ниитиниң ол наймырал организациязының байыралы—чаагай кожа-хелбээ» совет-фни харылзааларда улуг болуушкун. Совет кижилериниң «Финляндия—Совет Эвилели» ниитилелге чаагай сеткилдиин болгаш ханы хүндүткелдиин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң байыр чедирген чагаазында илергелээн. Ниитилелдиң ажыл-чорудулгазын ол чагаада бедии-биле үнелээнинге совет хөй-ниити үректиң ханызындан үүлдүгүзүнүүшкүнүг каттыжып тур деп, «ССРЭ—Финляндия» ниитилелдиң баштаар черниң даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң министри Н. В. Тимофеев хуралга чүве чугаалааш демдеглээн.

Мээң төрээн чуртум биле Совет Эвилелиниң аразында харылзаалар таарымчалыг калбарып турар деп, Финляндияның күш-ажыл министри В. Невалайнен бодунуң чугаазынга медеглээш, ол харылзаалар моон соңгаар-даа калбарар деп бүзүрелдиин илергелээн. Ийи чурттуң улустарының чаагай харылзаалары дээш «ССРЭ—Финляндия» ниитилелдиг болгаш Наймралдың совет ниитилелдер эвилелиниң үре-түннелдиг ажылдан турарын демдеглээн.

Кежээге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы Ф. А. Сурганов, ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң министерстволары биле ведомстволарының төлээлекчилери келген.

(СЭТА).

Боттарының эргелери дээш

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ажыл соксадыышкынының үргүлчүлелдиг болгаш шыңгыы боор турары — америк ажылчы чоннарның аңгы демиселиниң амгы үеде онзаланчак үүлү боор турар.

АКШ-ка эрткен чылдың төнчүзүнден эгелеп ажыл чок кижилериниң сайы көвүдээн. Ынчан буржуаз экономистер ажылчы чоннар ажыл чок артарының кыжаныышкыны улгадыр байдалды «боттарының негелделерин шегледир апаар» деп чулчуруп турганнар. Ынчалза-даа АКШ-тың ажылчын аңгызы бодунуң демисели-биле ындыг кордаашкыннарга боттуг чаартылгаларны кылган. 1974 чыл төнмейн турзаа ажыл соксадыышкынының болгаш ооң киржикчилериниңдаа санының талазы-биле сөлгү он чылдың рекордун тургускан.

Нью-Йорк штатта «Юнайтед Парсел Сервис» компаниянның чүк автомашиналарының 4 муң човаачыларының болгаш склад ажылчыннарының ажыл соксадыышкыны августуң 28-тен бээр үргүлчүлеп келген. Ажылчыннарның салып турар негелделериниң аразында — ажыл төлевирин улгаттырары болгаш ажылдаар байдалды экижидери база кирип турар. Ынчалза-даа компаниянның баштаар чери 800 ажылчыннарны ажылдан үндүрер деп турарын соксадыры — ажылчы чоннарның кол-ла негелдези ол боор турар.

Америк диптиң өске талазында—Калифорния штатта Лос-Анджелесте болгаш ооң чоок-кавызында районнарда транспорт шугумаарында ажылдан турар човаачылар болгаш автобустар механиктери база-ла ажылы төлевирин улгаттырары дээш демиржип турарлар. Ында ажыл соксадыышкыны 63 хүн үргүлчүлеп келген.

«Ю. С. Доуракс энд Кемикал компани» корпорацияга хамааржып турар Борон (Калифорния штат) хоорайда бүдүрүлгелериниң ажылчыннары барык дөрт ай дургузунда ажыл соксадын келгеннер. Ажыл төлевирин улгаттырарын болгаш бүдүрүлге черлериниге айыл чок болурунуң дүрүмнерин үрээр чоруктуу болдурбазын айыткан коллективтиг чаа кедрээлерни чарарын ажылчы чоннар негээн соонда оларның ажыл соксадыышкыны эгелээн. Бүдүрүлге эзлери ол негелдеге харыы кылдыр ажылчыннарны кызыл-кыйын эгелээннер. Ол ажыл соксадыышкынының үезинде чайгылчактар биле ажылчыннарның аразында шыңгыы еегиржин алышкыннар болгулаан.

Ажылчы чоннарның чаа-чаа төлүктери калбак ажыл соксадыышкынынче каттыжып киирин турар. Эрткен неделяда Нью-Джерси, Пенсильвания болгаш Нью-Йорк штаттарда 8 муң пос-таавычы ажылчыннар ажыл соксадыышкынын эгелээн.

ТАНЗАНИЯ

Тайылбыр булуңу

Танзания девискээр (941,6 муң дөрбелчин километр) болгаш чурттакчы чонунуң (14 миллион кижи) талазы-биле Тропиктиг Африкада эң улуг чурт болур. «Тан» дээрге Танганьика деп аттан тывылган, англи девискээрге ол хамааржып турган, 1961 чылдың декабрь 9-та хамаарышпас чорукту чедип алган. Күрүнеин өске кезээн, «Зан» деп адаар талазында Занзибар болгаш Пемба дээр ортулуктар кирип турар. Моон мурнунда ол Англияның протекторады турган. 1963 чылдың декабрь 10-да бот-башкарылгалыг чурт болган. 1964 чылдың апрель 26-да ол ийи талалар—материкте болгаш ортулуктарда турар талалар—«Танзаньика республика биле Занзибар Улус Республиканың аразынга эвилел дугайында керээге» үндезилээш, Каттышкан Танзания Республиканы тургускан. КТР-ның төвү — Дар-эс-Салам. 1973 чылдың сентябрьда Танганьиканың Африкан национал эвилелиниң башкарыкчы партиязының национал конференциязы найысылалды чурттуң төвүнче—Дедому хоорайже шилчидер дугайында шиитпирни хүлээп алган. Республиканың Министрлер Чөвүлели чаа найысылалга көжүп чедип келген.

Танзанияда колдуунда-ла африкан улустар чурттап турар. Ол ышкаш индийлер, пакистаннар база чурттап турар.

Даштыкының өжелекчилери —арабтар, персилер, португалилер—амгы Танзаниянын эриктер чоогу болгаш ортулуктар талазынга VII векте-ле чедип келгеннер. 1884 чылда Танзаньиканы кайзеровчу Германия өжелеп алган, а 1890 чылда Занзибарга Англия боду-нуң протекторадын тургузуп алган.

Амгы Танзаниянын улустары даштыкы дарлакчыларның тергиндээшкини-биле кажан-даа эптешпейн, хосталга болгаш национал хамаарышпас чорук дээш деп эвес демиселче хөй-хөй катап көдүрлүп үнгеп. Антиколониалдыг демиселдиң күштелиишкини чамдык реформаларны кылырынче англи колонизаторларны албадапкан. Ылангыя 1960 чылда Танганьиканың Консультативтиг национал ассамблеязынга соңгулда чоруткан. Ол соңгулдага ТАНЭ партия бадылаашкынның хөй нуруузун алгаш, улуг тиилелгени чедип алган. Ол үеде калбарып турган антиколониалдыг демиселдин ыймыышкынынга шылаштайн, англи эрге-чагыргалар дужүп бээр үжүрга таварышкан. Африканың картазынга хамаарышпас база бир күрүне—Танганьика көстүп келген.

Танганьикага национал-хосталгалыг шимчээшкини Танганьиканың Африкан национал эвилели (ТАНЭ) баштай бээрге, ол шимчээшкин уламна организастыг байдалдыг апарган.

Массалыг революсчу-демократтыг партия болур ол партия 1954 чылдың июльда тургустунган. 1967 чылдың июльда ол партия программазын хүлээп алган. Танзаньика — тараачыннар болгаш ажылчыннар күрүнези, а ооң сорулгазы — «социалистиг ниитилелди тургузары болур» дээрзин программада демеглээн. Партиянын хүрээлеринде 2 миллион хире режигүн бактаап турар.

Капиталистиг эвес хөгжүдениң оруун эдербишаан, ТАНЭ-ниң удуртулгазы социал-экономиктиг чаартылгаларның планын ажылдап кылган. Ону боттандырары-биле башкыларны национализастаан. Демир-оруктар, порттар, далай болгаш агаар транспорту, электростанциялар күрүне башкарылгазында туруп турар.

Англи колонизаторларга удур Занзибарга национал-хосталгалыг демиселди Афро-Ширази партия баштап турган. Ол партия 1957 чылда тургустунган болгаш хосталга база демократтыг хосталгалар дээш демиселге ажылчы чоннарның эрге-ажыын илередип келген. 1963 чылдың декабрь 10-да англи колонизаторлар Занзибарга хамаарышпас чорукту берген. Ынчалзажок ол меге-хоозун чүве болган, англичаннар эрге-чагыргага боттарының төлээзи — султанны олуртуп каан. Дешилгелиг күштер саттынмакчы өзү-чүрумга удурланын үнгеш, ону баскан. Чуртка эрге-чагырганы Афро-Ширази партия эзлеп ацкан, Занзибар улусчу республика кылдыр чарлаттынган.

Каттышкан Танзания Республиканың эвилелдешкен күрүнезиниң хөойлу-дүрүм үнлүрер эрге-чагырганы конституция өзүгаар Чаңгыс партиялыг национал ассамблеяга хамааржып турар. Күрүне баштыны — Танзаниянын президентизи Джулиус Ньерере, ол ТАНЭ-нун база президентизи болуп турар. Чуртка 1972 чылдың январьдан эгелеп республиканың премьер-министр албан-дужаалын база тургускан. Занзибарда автономилиг чамдыызын хевээр арттырган. Дээди болгаш күүсекчи эрге-чагырга эрге-хүлээлгезин ында Занзибарын президентизи А. Джумбе болган Революсчу чөвүлел күүседип турар. Занзибарда чепсектиг күштер база хевээр арткан. Каттышкан Танзания Республикада чаңгыс партиялыг системаны конституция быжыглаза-даа, Танзаниянын ортулуктар талазында Афро-Ширази партиязы башкарыкчы партия болуп ында хевээр артпышаан.

Каттышкан Танзания Республикада нефть болзаазырадыр, хөмүр-даш, химия, металлургия, цемент, пос-таавы, энергетика, транспорт ышкаш, үлепүрүүн чаа-чаа адырлары тургустунган.

Танзания — көдээ ажылзагый чурту. Рис, суда, кукурузаны, тропиктиг культураларны тарып, өстүрүп турар. Малдың баш санының талазы-биле Танзания Африкада бирги черлерниң бирээзин эзлеп турар.

ССРЭ биле Танзаниянын аразынга экономиктиг кады ажылдажылга дугайында 1966 чылда чардынган дугуржулга өзүгаар найыралдыг харылзаалар быжыгын чоруп турар. Танзанияда совет геологтар, башкылар, гидротудугжулар ажылдап турар. 1969 чылда президент Дж. Ньерере Совет Эвилелинге найыралдың аянчоруун кылып келген.

СЭКП биле ТАНЭ-нун аразында, ол ышкаш Афро-Ширазиниң аразында найыралдыг харылзаалар тургустунган.

Танзания КУР-биле идепкейлиг харылзааларны тудуп турар. Ынчалзажок пекин төлээлекчилериниң чурттуң иштики херектеринче каржызы-биле холгаарлап киирип турарын херечилеп турар фактылар бар.

ЧУРУКТА: Улуг Төрээн чуртувусту найысылалы—Москвада Совет Тыванын чечен чогаалынын болгаш уран чүүлүнүн хүннериниң киржикчилери РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Кара-кыс Мунзуктуң тыва улустуң ырларын күүседип турары. Уделгеде Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Кара-Сал Аксоол.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

АҢЧЫЛАР СЛЁДУ

Тожу районнун анчыларынын слёду болуп эрткен. «Эрткен чылдын түннелдери болгаш чаа аңныр сезонунда анчыларнын сорулгаларынын дугайында» райкүүскомнун даргазы А. Д. Колев илеткел кылган.

Анчылар эрткен чылдың ажылын түннеп, четпестерни илереткен. Бо чылын хөй үнелиг өлүктү тыварыбиле арга-дуржулгазын олар солчуп, сүмелешкен.

Республиканың бүгү анчыларынга кыйгырыгны слёттүн киржикчилери хүлээп алган.

АНЫЯК САДЫГЖЫЛАР

ЧУРУКТА: Кызыл хоорайда «Аялга» магазиннин аныяк садыгжылары (солагай таладан) Катя Абрамова биле Галя Комарова садыглаар болгаш кассага ажылдаар мергежилди бо магазиннин коллективинге өреникчилеп ажылдап турган, чедип алганнар. Олар саналга аппараттарының артында олурупкан, кассирлеп ажылдап турарлар. Ортумак школа дооскан бо аныяктар садыгжы-кассир болур дээн күзелин чедип ап, баштайгы күш-ажылчы чылын чедишкиннинг эгелээн. Бараан садылгазынын планнарын күүседип, мактадып турарлар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

УЛУСЧУ ДРУЖИНА-БИЛЕ КАДЫ

Назы четпээнчер ортузунга кем-херек үүлгедир болгаш оорланыр чоруктар Эрзин районга моөң мурнунда чыддарда бо-ла турган. Сөөлгү үеде школаларга Милициянын аныяк өңнүктериниң болгаш Аныяк дзержинчилериниң отрядтарын тургускан соонда, корум-чурум сагылгазы элээн экижип келген.

Районда сес чылдың үш, ортумак ийи школа бар. Оларның кызыгжыларында 20—30 кежигүнүр отрядтарны организастаан бис. Ол отрядтарда нургулайында өөредилгезиниңдаа, чурумунуң-даа талазы-биле үлегерлиг, спортка хандыкшылдыг болгаш хөй-ниитчи өреникчилер киргилээн.

Милициянын аныяк өңнүктериниң болгаш Аныяк дзержинчилериниң отрядтарының кол сорулгазы — улусчу дружинаның кежигүннери-биле кады корум-чурум хайгаараар, кежээки кино баар өреникчилерни илередир болгаш хемчег алыр, чурум алдашкыннары-биле демисежир... Ук отрядтар боттарының хүлээлгезин багай эвес күүседип турарлар. Ылаңгыя Эрзин ортумак школазында 26 кижиден тургустунган Милициянын аныяк өңнүктериниң отрядынын ажылы үлегерлиг. Ол отрядтың кежигүннери чүгле эрткен өөредилге чылында безин 30 ажыг катап рейдилерни организастаан. Өөреникчилер Валя Байыр-оол, Тимур Эрелчин, Миша Хомушку, Саяна Дамдын олар отрядтың ажылынга идепкейлиг киржип келгеннер.

Эрзин ортумак школазында Милициянын аныяк өңнүктери болгаш Аныяк дзержинчилер отрядтарының кежигүннери суурга корум-чурум тударындан аңгыда, хостуг шактарын милициянын уруглар өрээлинге эрттирип, шыдыраа, шашки маргылдааларын аңаа организастап турарлар. Оларның Тырышкина, Дамчай чергелиг называп кыраан улустарга оттуулар ыяш белеткеп, суглап берип, дузалажыры база чаңчыл апарган.

Милициянын аныяк өңнүктери болгаш Аныяк дзержинчилер деп отрядтар — корум-чурум тударынга улуг күш. Ынчангаш оларның ажылын экижидериниге школаларда комсомол организациялары, пионер дружиналары болгаш башкылар коллективтери амдаа сагыш салыр апаар.

Д. ТАНОВ,
ИХК-ниң уруглар өрээлинин инспектору.

ХАҢЫ УТКА, УРАН АРГА

Улуг-Хем районунуң «УТКА 25 чылы» совхозка боттывынгыр уран чүүл коллективтериниң көрүлдези болган. Арыг-Үзүү суурнуң Культура бажыңынга эрткен ол көрүлдениң бирги черин совхозтуң Арыскан салбыры алган.

Тыва чоннуң шаандакы болгаш амгы амыдыралының дугайында көргүзүг ханы утка-биле болгаш уран арга-биле илереттинген дээрзин жюри кежигүннери демдеглээн. Оны башкы Савелий Сарыг биле клуб эргелекчизи Василий Чолдак-оол чедишкиниг тургускан. Арыскан-чыларның ук көрүлдеге типлекчи болурунга олар улуг рольдуг болган. Оон ынай салбырның хоочун дарганы Сат Семис-оолдуң сыгыды база чоннуң үнелелин алган.

А. ДОЛБЫР-ООЛ.

СПОРТ

Лайдып Кызыл-оолдуң чедишкини

Хостуг хүрешке башкир улустуң национал маадыры Салават Юлаев аттыг шаңнал дээш Бүгү-эвилел маргылдазы Салават хоорайга болуп эрткен.

Нефть тывыкчыларының спорт ордузунга маргылдаанын байырлыг ажыдыышкыны болган, орта беш муң ажыг көрүкчүлер киришкен.

Маргылдаага Украин, Белорус, Казах, Узбек ССР-лериниң, РСФСР-ниң автономнуг республикаларының, крайларының, областларының 23 шилиндек командазы киришкен. Бо улуг маргылдаага Тыва АССР-ниң шилиндек командазы киржип чорааш келген. Тыва өөгелер багай эвес белеткелдиин көргүскен.

Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң ажылдакчызы Лайдып Кызыл-оол чедишкиниг хүрешкен. Спорт мастерлеринге беш кандидатты ол октаваш, ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат атты чедип алган. Кызыл-оол хуулда бешки черни эзлээн. Вячеслав Кара-Тоннуг, Мөңге Чадамба олар эки хүрежип, спорт мастеринге кандидат аттарын бадыткаан.

Бо улуг маргылдаага Тыванын өгелери команда талазы-биле он бирги черни эзлээн.

Б. ЧӨКПЕК,
Тыва АССР-ниң хүреш федерациязының даргазы, ССРЭ-ниң спорт мастери.

ТҮННЕЛИН ҮНДҮРГЕН

Чоокта чаа Чадаананың № 1 ортумак школазынга 8—10 класстарның аразынга неделя дургузунда үргүлчүлээн волейбол маргылдаазының түннелин үндүрген. Аңаа киришкен оолдарның 6 командазындан бирги черни 10 «б» класстың оолдары алган. Ийнги, үшкү черлерни 9 «в» болгаш 9 «а» класстарның командалары эзлээн.

Уруглардың сес командазындан база-ла 10 «б» класстың командазы кымга-даа уттурбаан. Ийнги черде—9 «в» класстың уруглары болган.

Моөң мурнунда чылдарга деңнээрге, өреникчилерниң спортчу мергежили бедээн. Оларның аразында аваангыр, кашпагай ойнакчылар хөй апарган: Андрей Ойдуп, Рита Кара-Сал, Надя Куулар болгаш өскелер-даа бар.

Бо оюнар-биле чергелештир школаның хөрээжен башкыларының аразында шашки маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа өөредилге эргелекчизи Д. Б. Дүлүш кымга-даа аштырбайн, бирги черни эзлээн. Ийи дугаар черде З. И. Чамбал болган.

Эң-ве шыырак бильярд ойнакчызын тодарадыр дээш эр башкыларның аразында маргылдаа школаның күш-ажыл башкызы Д. К. Каң-оолдуң типлелгези-биле доозулган.

Типлекчи командаларга болгаш спортчуларга шаңналдарны тывыскан.

М. БОЛАТ-ООЛ.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КӨДЭЭ ДУГАЙЫНДА КИНОЛАР

№ 5 «Көдээ ажыл-агый» деп киножурнал (эртем-нептередилге болгаш өөредилге фильмнериниң төп студиязы үндүрген) дөрт кезектен тургустунган. Оларның бирээзи — Украинада бир гектардан-на 70 центнер рис ажаап ап турар «Пятиозерный» совхозтуң рис өстүрер бригадазының дуржулгазының дугайында «Бедик дүжүттүң мастерлери» деп журнал. А «Тоолай ажыл-агыйының индустриязы» деп журнал Кабардин-Балкар АССР-де «Майский» деп аң азыраар совхозтуң тоолай ажыл-агыйын үлетпүрге үндезилеп хөгжүдүп турарын чугаалап турар. Ол совхозта тоолай өстүрер механизастаттынган комплекс бар.

«Оларны хову-шөлдер манап турар». Оренбург областын Дедуров кедээ школазында өреникчилериниң бүдүрүлге бригадазының дугайында фильмни ынчаар эдаан. 5—9 класстарның өреникчилерин каттыштырган ол бригада школачыларның күш-ажылчы кижизидилгезинге улуг рольду ойнап турар. Өреникчилер 25 гектар дуржулга шөлдүг, аңаа бүгү ажылды боттары кылып турар.

Киножурналдың сөөлгү кезээ — «Шууштурулгада яблоктар». Яблокону ажаап кадагаларының чаа мурнакчы аргаларының дугайын ында көргүскен. Крымның сад ажылагыйының дуржулга станциязында яблоктарны хары угда сорттап, улуг-бичезин ылган турар.

Делгем экранныг «Чүү дээш шаңнал» деп фильм («Киргизфильм» киностудия) колхозчуларның күш-ажылчы чедишкинин үнелеп көөрүнүң чугулазын, социалистиг чарыышты организастаарынга моральдыг болгаш материалдыг ылыг бернишкинин ажыглаарының чугулазын көргүзүп турар. Фильмни Киргиз ССР-ниң Талас районунда «Тиилелге» колхозка тырттырган.

Эстонияда Кингисепптиң кедээ ажыл-агый артелинге СКАГ деп комбайнны чогааткан төөгүзүн «Патент № 28073» деп фильм тоожуп турар. 1937 чылда Парижке Бүгү-делегей делгелгезинге ол комбайн бирги чергениң шаңналын алган. Ону «Таллинфильм» киностудияга сценарист К. Тамберг, режиссёр Р. Касесалу, оператор И. Козлова олар кылган.

«Буджактың тараазы» деп делгем экранныг болгаш өңнүг кинолента («Молдовафильм» киностудия) колхозчу тараачыннарның бедик дүжүт дээш демиселин, эртемниң болгаш техниканың чедишкиниериниң тиилелгезин көргүзүп турар. Ук кинону А. Романовтуң сценарийин ёзугаар операторлар А. Бурлака, Р. Моторный олар тырттырган.

«Садтың чазагайы»— сураглыг украин садчы И. Гржибовскийниң дугайында өңнүг фильм. Сценаристери — С. Колесник, М. Винграновский, режиссёрлары — Л. Бухин, А. Коваль, а оператору — Н. Коваль.

Бо кинолар республиканың киноэкраннарынга ам үнүп эгелээр, оларны көөрүнче көрүкчүлерни чаладывыс.

Л. КАБАКОВА,
кинопрокаттың ажылдакчызы.

ЧАА ЁЗУ-БИЛЕ

(«Улуг арт» деп романдан үзүндү)

(Төнчүзү, эгези №, № 238, 242 «Шында»).

Сандыхаа боозун көдүргеш, арам безеректелген чүве дег, узун-узун, кыска-кыска тынгылап каап турган, элээн үр шыгаап-шыгаап, ам-на таарыштырып алдым дээн ышкаш ылым-чылым баргаш, үш удаа боолап дүжүрген. Хамыктың караанга онза чүведаа эскертинмээн, бир-ле чымчак чүвеге дегген дег, октар-ла пет-пет диген, оон өске доозун-даа бурт дивээн. Сандыхаа бир-ле чүвени эндевээн боор оң: боозун ам чаа-ла коруп каан чүве ышкаш туткулап көргеш, оон ынай маңаа кылыр чүвези чок-даа ышкаш, чагырын шоочалааш, орукка ап чоруур кылдыр белеткен алган. Ол аразында Наадын карага четкеш, та чүге чүве ийик, айтыр салаазы-биле дашка дээн көргеш, ону алгандаа чок, хажыызынче кылаштааш, ол хола-хараган шырыжына доңганайнып туруп алган. Ол дыка чиктиг болган. Анчылар айбызынга барган кижи кажан, кяяа ынчаар чаңнап чораан боор. Ол дээрге хүндүлүг айбы, ону өөрүшкүбиле күүседир, шаңнал, белек алган чүве дег көөр турган. Наадының ол аажызын шынап-ла кыжыраанын-даа, шоотканы-даа билдинмес деп болур. Ынчалзажок чүвенин ужуру удаваанда билдине берген. Харалаан, кончуг ядараан чүвенин хола-хараган сыны сып ап чадап турганы ол бооп-тур. Сып алган хараганын кожайты тудуп алгаш, кара кылдыр салган дашты, серээ-биле эзремде балык шанчары дег, туткан хевээр көдүрүп алгаш, чылыган чоннуң талазынче таваар кылаштапкан.

Улус база катап магадан шууганы берген:

— Орта чоор бе!

— Кайын ындыг боор!

— ССРЭ-ге кылган ок-тур, сээдең Гитлерниң шорузун аа!

— Аң-меңин кырар-ла-дыр!

— Араатан Гитлер эвес болза, таңдызының аңы таңдызынга, шыязазының чону шыязазынга чорбас бе!

— Бүзүрелдиг-дир оо!

— Наадының эккелген каразын хамык чон шупту катап-катап, топтап-топтап көргеш. Харын-даа чамдык чаңчылдар безин уттундуруп калган. Мурнунда диңнчилер биле көрүкчүлер ийи аңгы турар, аттаныр улус болгаш үдээр улус холушпас диңир турган болза, ам кижи бүрүзү дашты чоогундан тудупсыйбап, ыыткыр-ыыткыр магадап, чиктигзинин база ооң чиктиг эвезинге бүзүреп турган: үш ок үжелээн чаңгыс үтче киргеш, дашты кылайты өрүмнеп каан, ол үдү ёзулуг өрүм үдү-биле кара чаңгыс дөмей болган.

— Чаа, ол-дур, оолдар!— деп, Кастай ашак дывылаар чыгыы шууган үнген.—Мени чүге чуртка калган чарык шууруун дег багай кижи деп бодап турдуңар? Кыраан назынымның хөлегезинге хөлестенип олурар, кылыр чүвеге киришпезимзе-даа ажырбас мындыг кижи мен бе, ындыг бе? Хей чүве!—дээрге, ооң чаа-ла шедиргиленчек дыңналган үнү чазалып келген, ашак үвүреш сегелинде тарамык салының дөзүн казырадыр сыйбагылаарга, кижи салы эвес, а каткан дая бажы аң дуюунга дагжаан ышкаш болган.

— Каш хопук улаштыр арагалапкан-дыр мен, албыстаан адаңар буруулуг-дур мен, а силер кайнаар көрүп алгаш, кандыыңар бодап турган силер? Мени чүге тутпаан-шарыраан силер, хоруваан силер? Кыраан-чөнээнниге сылдан алгаш, хырнын-боскун делгередир деп кандыг хоойлуда бижип каан чүвел? Адазынга ажы-төлү чүве чугаалавас деп кым айтып каанын? Аа? Мен силерден айтырып тур мен, азыраарын азыраваан-даа болзумза, ажы-төлүм, өргүн чонум, арат чазаам албатыларыдыр силер!— дигилээш, Кастай ажынып хорадап, улусту эргий көргүлээн.—Чону чоорган, хөйү хөйлеп деп чүл ол? Кижини карактазын, кижиге зэ көрзүп деп чүгле ынча дээни ол бе, азы чок болза чонунга сургатсын, чонунга кижизиттирзин дивээни ол бе? Аа? Чоп мээн хурал-суглаага чугаалап турган чүвемни сагындырыптаан силер? Сагылга-чурум деп чүвениң дынын чүге кошкаттың, ашак?—деп айтырыптар аксыңдарны адан тепкен бе, эринерни эңгин тепкен бе? Ол сагылга-чурум деп чүвең чүге хурал-суглаага каан, демир дег каңгырткайнып туржук ам-ол баг дег ылбырадайны берди ашак? деп айтырыпкан болзуңарза! Ынчан кижи билинмес бе, кижи, боданмас бе! Моон ооңгаар, көрүп турзун, арага деп ажыг сугну аксымга өйлеп тудар мен, а чопум силер мени хынап көрүп туруңар. Этпести эдип чоруур, өткенин күүсетпес, эңдергей эзирик эвес-тир мен, элээр бодум чугаалаар дээним бо эвеспе, ха-дуңма, даңгырактыг домаан болзун, утпайн хынап, узамдыктырбайн сагындырын чоруңар. Кижи бүрүзү сагылга-чурумнуг турар болза, чаңгыс-даа кижини чагырга чокка сула салыптас болза, чоннуң күжү шуурган дынмас хандаш дег быжыг болур, чудуруктанын алган хол дег дыңзыг болур. Ол-дур! Чаа!

Кастай ашак ажынып-ажынып, хорадап-хорадап алгаш, кара аткан оолдар аразынга баргаш, шала тайбың аяң-биле сөглээн:

— Чаа, оолдарым, ам-на ажылывыс кылыылыңар. Карадан тургузуп туруңар, диңчилер боозун адып шепеп турзун. Боо биле адыгзы ийилээн аът биле мунукчу дег чаңгыс аай сеткилдиг болур ужурлуг, ындыг болбас болза, хайыраан диңчиниң бажын чазыпкаш, кежин үрей адар. Ындыг кижи күрүнеге орулга киирбес, харын чоннуң ашаа чораан байлаан үргедээр, таңдының байбайлаанга херек кырында хора чедирер. Ындыг аа? Ындыг. Че, оолдар, бөжуулап-бөжуулап хөделип туруңар, хүн орайтаар дей берди.

Кара адыышкыны уламчылай берген.

Ол хүнден эгелээш-ле Кастай ашактың аажы-чаңы чаартына бергенин Шимит эскерип каан. Даштындан көөрге, биеэги-ле кадаң кара ашак хевээр, арны бырыжа берген хевээр, мурнукузу дег уруунуң оглу Ай-оол-биле ойнаар, дээрде сылдыстарны көрүп алгаш, узун кожагар салаазы-биле айтып-айтып, улуг кижи-биле чугаалашкан чүве дег, бичин оолга чаа-ла таймылбырлаан олурар:

— Дуу ол сылдысты Алдын Кадааш дээр боор чүве, оглум. Бөмбүрзектиң өзээ ону таварты чаяарап эрткен диңир-ле болгай. Кадааш дээрге, бистиң чоннуң домаа эвес, моол чурагачыларның сөзү дээр-ле болгай, баглааш, адагаш, өрген дээн уткалыг. Чүге дээрге өске сылдыстар шуптузу ол сылдысты долгандыр одарлаар, өргенге өртеп каан малдар дег ону дескиннип турар чүве-дир ийин. Чүгле ийи-чаңгыс-ла сылдыс ындыг эвес, боштуна берген мал дег, сагынган черинге-ле үлчүп чоруур. Ол дээрге ийи-чаңгыс чүвелер-дир ийин, оон көвүдевес. Сылдыстарның хөй кезии ындыг эвес, Алдын Кадааштың дескиндир киискиир, долгандыр тараа бастырган шарылар дег, ынчаар одарлаар, ынчангаш ол сылдысты бөмбүрзектиң өзээ деп хүндүлээш алдын сылдыс дээп-дир ийин.

Шимиттиң чедип келгенин көрүп кааш, ашак ыыды чидип, чүгүртүленнээш эрес карактарлыг, суг курту дег, шимченгир оглун сөлып чорудупкаш, күдээзин өгже чалап, шайын кудуп, чаглыг эъдин салып, оо-хоран арагазын бербейн, оожум-топтуг чугаалап олурган:

— Кара аткан черге шала изиглеп берген хире-дир мен, оглум. Уруум биле силерниң кудаңарны эпчок хөөн-биле сөглептим ышкаш, болган чүвелин болбаан деп чүү дээр боор, кырган каттыңга келдерлден авыралдан айыткан көр. Даргалар силер эки билир-ле силер ыйнаан, улуг угаанныг Тока угаадын айтып орар-ла хайыракан ыйнаан. Ындыг болза-даа силер күдээм болгай силер, ненің бодааны-даа ол, аданың адааны-даа ол. Ону өскээр чүү дээр боор. Чүгле сеи мецээ ажыыма.

— Эндээ этпээн, эки чүве чугаалаан болгай силер, каттым — деп, Шимит ээлдек харылаан.—Аныяк өскенге өөредилгиг, чонга чогумчалыг чүвени чугааладыңар. Шыныы сөглээнге кижи удур, шывык тутканга ыт удур. Шаанда ындыг турган-дыр ийин, каттым, чаа шагны чаа ёзу-биле чогаадыр болдур ийин.

Алдын-оол ДАРЖАА.

Телевидение

ОКТЯБРЬ 17-ДЕ

МОСКВАДАН

13.30—Дамчыдылгалар программазы.
13.35—«Сеңээ, чалыы назын!»
14.05—Медээлер.
14.15—Өңнүг телекөргүзүг. «Тывызыктар болгаш тывыглар»
14.30—ГДР-ниң болгаш ССРЭ-ниң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң концерти.
15.00—«Миллионнарның ленинчи университеди». «Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң оруктары». Дамчыдылганы экономика эртемниериниң доктору Е. Н. Капустин чорудар.
15.30—15.40—Чапсар.
15.40—Өңнүг телекөргүзүг. С. Доренский ойнап тур.
16.10—Өңнүг телекөргүзүг. Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионады. «Крылья Советов»—«Торпедо» 3-кү оюн.
16.45—«Черге ужурашкыже». Уран-чечен фильм. 1-ги серия.

КЫЗЫЛДАН

18.00—Телемедээлер.
18.15—Телемедээлер.
18.25—Нарлаалдар, реклама.

МОСКВАДАН

18.30—Өңнүг телекөргүзүг. «Делегейниң улустарының чогаалдылгазы.
19.00—«Кижи болгаш хоойлу». «Толстопятовтарның херээ». 1-ги дамчыдылга.
19.30—Өңнүг телекөргүзүг. Хөй серималыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Тибонуң өг-бүлезі». 2-ги серия. (Франция).

КЫЗЫЛДАН

21.00—«Улусчу контроль». Дамчыдылга.
21.20—«Оглунуң даңгыраа». Телефильм.
21.35—«Аныяк гвардия». Дамчыдылга.
22.05—Телеконцерт.

МОСКВАДАН

22.30—Өңнүг телекөргүзүг. Гиганың заводунуң скрипачылар ансамблиниң концерти.
23.00—23.30—«Ye». Информастыг программа.

КИНО

ОКТЯБРЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Өгбелериңи кыйгызы» 9.40, 11.30, 13.20, 15.10, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Полктуң оглу» 9.20, 11.05, 17.00, «Камгалаал алдынган ат» 15.00, «Улуг төөгүүнүң чажыды» 13.50, 18.45, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дедир эгиттивмес» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кавказка туттурукчу» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Чажыт хоорай» 16.30, «Чүгле «кыргаанар» тулчуп турар» 18.00, 20.00 шактарда.

Аъш-чем магазиннериниң садыгжыларының 3 ай хуусаалыг курузунга болгаш касса аппараттарының кассирлериниң ай хуусаалыг курузунга сургуулдар хүлээп алырын Кызыл-садыг чарлап тур.

Сургуулдарга айда 30 рубль хемчээлдиг стипендия бээр.

Кызыл хоорайда чурттап турар, 8—10 класс эртемниг 18 хардан куду эвес назылыг хамаатыларны хүлээп алыр.

Документилерни 1974 чылдың октябрь 25-ке чедир хүлээп алыр.

Өөренирин күзээнер Октябрьская кудумчузунуң 29 дугаар бажында Кызыл-садыгның кадр кылдызынга келир. Телефон 54-36.

КЫЗЫЛ-САДЫГНЫҢ ДИРЕКЦИЯЗЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24—63, редакторнуң орулакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийже амыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, көдээ ажыл-агый киллизинин 21-47, улетоур киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузут киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелинин Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 1)

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 16056. ЧАГЫГ № 245.
ТС—00773